

ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΟ ΚΡΗΤΗΣ
ΤΜΗΜΑ ΦΙΛΟΣΟΦΙΚΩΝ ΚΑΙ ΚΟΙΝΩΝΙΚΩΝ ΣΠΟΥΔΩΝ
ΠΡΟΓΡΑΜΜΑ ΜΕΤΑΠΤΥΧΙΑΚΩΝ ΣΠΟΥΔΩΝ
«ΦΙΛΟΣΟΦΙΑ, ΓΝΩΣΗ, ΑΞΙΕΣ ΚΑΙ ΚΟΙΝΩΝΙΑ»

**Έμμεσος ή άμεσος ρεαλισμός; Η θεωρία των
αισθητηριακών δεδομένων στη φιλοσοφία της
αντίληψης**

Εργασία που υποβλήθηκε από την Δέσποινα Τριανταφυλλίδου
ως μερική εκπλήρωση των απαιτήσεων για την
απόκτηση μεταπτυχιακού τίτλου

Συγγραφέας: Δέσποινα Τριανταφυλλίδου
E-mail: detriant@hotmail.com

Επιβλέπουσα: Μαρία Βενιέρη

Ρέθυμνο, Οκτώβριος, 2008

ΠΕΡΙΕΧΟΜΕΝΑ

ΠΕΡΙΕΧΟΜΕΝΑ	2
ΕΥΧΑΡΙΣΤΙΕΣ	3
ΠΡΟΛΟΓΟΣ	4
ΕΙΣΑΓΩΓΗ	5
1. ΕΜΜΕΣΟΣ ΡΕΑΛΙΣΜΟΣ	9
1.1 ΟΡΙΣΜΟΣ ΚΑΙ ΙΣΤΟΡΙΑ ΤΩΝ ΑΙΣΘΗΤΗΡΙΑΚΩΝ ΔΕΔΟΜΕΝΩΝ	9
1.2 ΤΑ ΕΠΙΧΕΙΡΗΜΑΤΑ ΠΟΥ ΥΠΟΣΤΗΡΙΖΟΥΝ ΤΗΝ ΥΠΑΡΞΗ ΤΩΝ ΑΙΣΘΗΤΗΡΙΑΚΩΝ ΔΕΔΟΜΕΝΩΝ	16
1.2.1 ΤΟ ΕΠΙΧΕΙΡΗΜΑ ΜΕ ΒΑΣΗ ΤΙΣ ΔΕΥΤΕΡΕΥΟΥΣΕΣ ΠΟΙΟΤΗΤΕΣ.....	16
1.2.2 ΤΟ ΕΠΙΧΕΙΡΗΜΑ ΜΕ ΒΑΣΗ ΤΗ ΧΡΟΝΙΚΗ ΥΣΤΕΡΗΣΗ	22
1.2.3 ΤΟ ΑΙΤΙΑΚΟ ΕΠΙΧΕΙΡΗΜΑ	25
1.2.4 ΤΟ ΕΠΙΧΕΙΡΗΜΑ ΜΕ ΒΑΣΗ ΤΙΣ ΠΑΡΑΙΣΘΗΣΕΙΣ	27
1.2.5 ΤΟ ΕΠΙΧΕΙΡΗΜΑ ΜΕ ΒΑΣΗ ΤΙΣ ΨΕΥΔΑΙΣΘΗΣΕΙΣ.....	32
2. ΚΡΙΤΙΚΗ ΤΗΣ ΘΕΩΡΙΑΣ ΤΩΝ ΑΙΣΘΗΤΗΡΙΑΚΩΝ ΔΕΔΟΜΕΝΩΝ	34
2.1 Η ΕΝΝΟΙΑ ΤΗΣ ΑΜΕΣΟΤΗΤΑΣ	34
2.2 Η ΚΡΙΤΙΚΗ ΤΗΣ ΠΡΟΘΕΤΙΚΗΣ ΘΕΩΡΙΑΣ.....	38
2.3 Η ΚΡΙΤΙΚΗ ΤΟΥ AUSTIN ΣΤΟ ΕΠΙΧΕΙΡΗΜΑ ΜΕ ΒΑΣΗ ΤΙΣ ΠΑΡΑΙΣΘΗΣΕΙΣ	42
2.4 Η ΚΡΙΤΙΚΗ ΤΟΥ PUTNAM ΣΤΟ ΕΠΙΧΕΙΡΗΜΑ ΜΕ ΒΑΣΗ ΤΙΣ ΨΕΥΔΑΙΣΘΗΣΕΙΣ.....	47
2.5 Η ΚΡΙΤΙΚΗ ΤΗΣ ΕΠΙΡΡΗΜΑΤΙΚΗΣ ΘΕΩΡΙΑΣ	50
3. ΤΟ ΤΡΟΠΟΠΟΙΗΜΕΝΟ ΕΠΙΧΕΙΡΗΜΑ ΤΗΣ ΨΕΥΔΑΙΣΘΗΣΗΣ ..	54
3.1 Η ΠΑΡΟΥΣΙΑΣΗ ΤΟΥ ΕΠΙΧΕΙΡΗΜΑΤΟΣ.....	54
3.2 ΤΟ ΤΡΟΠΟΠΟΙΗΜΕΝΟ ΕΠΙΧΕΙΡΗΜΑ ΤΗΣ ΨΕΥΔΑΙΣΘΗΣΗΣ ΚΑΙ Η ΔΙΑΖΕΥΚΤΙΚΗ ΘΕΩΡΙΑ	57
ΣΥΜΠΕΡΑΣΜΑ	63
ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ	65

ΕΥΧΑΡΙΣΤΙΕΣ

Ευχαριστώ θερμά την κυρία Μαρία Βενιέρη, επίκουρη καθηγήτρια φιλοσοφίας του Πανεπιστημίου Κρήτης, για την βοήθεια που μου προσέφερε αφειδώλευτα στο πλαίσιο εκπόνησης της διπλωματικής μου εργασίας αφιερώνοντας πολύτιμο χρόνο διαβάζοντας και σχολιάζοντας κριτικά το χειρόγραφο μου. Επίσης της οφείλω ευγνωμοσύνη, διότι μέσα από την ανταλλαγή απόψεων και μέσα από τις γόνιμες φιλοσοφικές συζητήσεις που είχαμε κατά τη διάρκεια των επαφών μας, με μύησε με δημιουργικό τρόπο στην έρευνα ενισχύοντας το ενδιαφέρον μου για περισσότερη μελέτη.

Ένα μεγάλο ευχαριστώ χρωστάω ακόμη στους καθηγητές του Τομέα Φιλοσοφίας του Τμήματος Φιλοσοφικών και Κοινωνικών Σπουδών της Φιλοσοφικής Σχολής του Πανεπιστημίου Κρήτης, κύριο Γεώργιο Μαραγκό, αναπληρωτή καθηγητή φιλοσοφίας, και κύριο Γεώργιο Ρουσόπουλο, καθηγητή φιλοσοφίας, οι οποίοι προσέφεραν τη σημαντική βοήθεια τους για την τελική διαμόρφωση τούτης της εργασίας.

Τέλος, θα ήθελα να ευχαριστήσω εγκάρδια την οικογένειά μου για την αμέριστη συμπαράσταση της, από το ξεκίνημα τούτης της προσπάθειας μέχρι την ολοκλήρωσή της. Η βοήθειά της ήταν πολύτιμη.

ΠΡΟΛΟΓΟΣ

Η μελέτη της αντίληψης κατέχει σημαντική θέση στη φιλοσοφία, τα δε τελευταία χρόνια συγκεντρώνει το ενδιαφέρον των ερευνητών κυρίως στο πλαίσιο της φιλοσοφίας του νου. Ένα πρόβλημα που βρίσκεται στο κέντρο αυτής της έρευνας για την αντίληψη είναι η δυνατότητα που έχει ο άνθρωπος να γνωρίζει τον εξωτερικό κόσμο και εάν μπορεί μέσω της αντίληψης να έχει πρόσβαση στην πραγματικότητα. Πολλά φιλοσοφικά ερωτήματα γεννώνται βέβαια στο πλαίσιο αυτής της συζήτησης τα περισσότερα εκ των οποίων σχετίζονται με το εάν έχουμε μια άμεση (direct) ή έμμεση (indirect) αντίληψη των αντικειμένων που προσλαμβάνουμε. Ο άμεσος ρεαλισμός υποστηρίζει την άποψη ότι αντιλαμβανόμαστε τα ίδια τα φυσικά αντικείμενα άμεσα χωρίς τη διαμεσολάβηση νοητικών ειδώλων. Αντίθετα, ο έμμεσος ρεαλισμός διατείνεται ότι υπάρχουν τέτοιες νοητικές οντότητες που παρεμβαίνουν στη διαδικασία της αντίληψης και μάλιστα φέρουν διάφορες ονομασίες όπως «ιδέες», «εντυπώσεις», «αισθητηριακά δεδομένα» (sense-data). Η θεωρία των αισθητηριακών δεδομένων, η οποία εξετάζεται στο μεγαλύτερο μέρος αυτής της εργασίας, είναι μια μορφή έμμεσου ρεαλισμού που υποστηρίζει ότι μπορούμε να κάνουμε λόγο για την ύπαρξη εσωτερικών νοητικών οντοτήτων μέσω των οποίων γνωρίζουμε την πραγματικότητα. Το ερώτημα μάλιστα που διερευνάται είναι, εάν μπορεί η θεωρία των αισθητηριακών δεδομένων καθώς και οι άλλες θεωρίες της αντίληψης να εξηγήσουν τι είναι αυτό που αντιλαμβανόμαστε τόσο στις περιπτώσεις της αληθούς αντίληψης όσο και στις περιπτώσεις της μη αληθούς αντίληψης, η οποία περιλαμβάνει την παραίσθηση και την ψευδαίσθηση.

ΕΙΣΑΓΩΓΗ

Στην παρούσα εργασία θα ασχοληθούμε με τη φιλοσοφική διερεύνηση της αντίληψης, κυρίως δε της οπτικής αντίληψης, γύρω από την οποία περιστρέφονται οι περισσότερες φιλοσοφικές θεωρίες. Το πρόβλημα που θα ερευνήσουμε αφορά τη δυνατότητα της γνώσης του εξωτερικού κόσμου και ειδικότερα το εάν μπορούμε μέσω της αντίληψης να έχουμε πρόσβαση στην πραγματικότητα. Στο πλαίσιο αυτό, θα εξετάσουμε τον έμμεσο και τον άμεσο ρεαλισμό, θεωρίες που αποδέχονται την ύπαρξη του εξωτερικού κόσμου, όμως, διαφωνούν για τον τρόπο με τον οποίο τον προσλαμβάνουμε.

Καταρχάς, πρέπει να πούμε ότι επιχειρήματα που αφορούν την αξιοπιστία της αντίληψης και θέτουν το ερώτημα εάν η γνώση που έχουμε για τον κόσμο αντιστοιχεί σε μια αληθή ή ψευδή εικόνα της πραγματικότητας διατυπώνονται ήδη από τους σκεπτικούς. Από τον Καρτέσιο όμως και μετέπειτα ο προβληματισμός εντείνεται με το θεμελιώδες επιχείρημα περί της αμφιβολίας για την αλήθεια των αντιληπτικών μας πίστεων. Οι φιλόσοφοι παρατηρώντας τα πράγματα να προσλαμβάνουν άλλο σχήμα ή άλλο χρώμα ανάλογα με την οπτική γωνία του παρατηρητή ή την αντανάκλαση του φωτός διατυπώνουν πια το ερώτημα εάν οι αισθήσεις μπορεί να αποτελούν αξιόπιστο τρόπο πρόσληψης των αντικειμένων που μας περιβάλλουν.

Στο πλαίσιο αυτό κάποιοι φιλόσοφοι υποστήριξαν την άποψη ότι κάθε φορά που αντιλαμβανόμαστε ένα αντικείμενο, αυτό που αντιλαμβανόμαστε άμεσα δεν είναι το αντικείμενο του φυσικού κόσμου αλλά κάποιες αναπαραστάσεις του αντικειμένου οι οποίες βρίσκονται μέσα στο νου και ονομάζονται «ιδέες», «εντυπώσεις», «νοητικά είδωλα», «νοητικές οντότητες», «αισθητηριακά δεδομένα» (sense-data) κ.τ.λ. Η θέση αυτή καλείται έμμεσος ρεαλισμός (indirect realism) και αντιδιαστέλλεται καθώς θα δούμε από τον άμεσο ρεαλισμό.

Ο άμεσος ρεαλισμός (direct realism) υποστηρίζει μια εκ διαμέτρου αντίθετη άποψη σύμφωνα με την οποία αντιλαμβανόμαστε άμεσα τα ίδια τα αντικείμενα του εξωτερικού κόσμου τα οποία μας παρουσιάζονται δίχως δηλαδή να συνάγουμε την παρουσία τους από κάτι άλλο. Ο αφελής ρεαλισμός (naïve realism), που είναι μια μορφή άμεσου ρεαλισμού, με τη σειρά του χαρακτηρίζει την άποψη του κοινού ανθρώπου και δέχεται

ότι τα φυσικά αντικείμενα που αντιλαμβανόμαστε μας παρουσιάζονται στις αισθήσεις όπως είναι στην πραγματικότητα.

Η άποψη, ωστόσο, της ύπαρξης ενός κόσμου ανεξάρτητου από το νου στον οποίο έχουμε άμεση πρόσβαση αντιμετωπίζει μια βασική δυσκολία που συνίσταται στο επιχείρημα της παραίσθησης (argument from illusion) και το επιχείρημα της ψευδαίσθησης (argument from hallucination). Σύμφωνα με το επιχείρημα της παραίσθησης τα πράγματα σε ορισμένες περιπτώσεις φαίνονται διαφορετικά απ' ότι πραγματικά είναι, όπως ένα τετράγωνο τραπέζι που από μια ορισμένη γωνία είναι δυνατόν να φαίνεται τριγωνικό ή ένα ίσιο στυλό που μέσα στο νερό φαίνεται κυρτό. Τέτοιες περιπτώσεις μας κάνουν να σκεφτούμε ότι τουλάχιστον ορισμένες φορές δεν αντιλαμβανόμαστε τον κόσμο όπως πραγματικά είναι. Έτσι, ο άμεσος ρεαλισμός τίθεται υπό αμφισβήτηση. Ιδιαίτερα σημαντικό για την υποστήριξη του έμμεσου ρεαλισμού είναι και το επιχείρημα της ψευδαίσθησης. Αν σκεφτούμε την περίπτωση μιας ψευδαίσθησης στην οποία βλέπουμε έναν ουρανοξύστη και τη περίπτωση μιας αληθούς αντίληψης στην οποία βλέπουμε τον ίδιο ουρανοξύστη θα διαπιστώσουμε ότι η ψευδαίσθηση και η πραγματική εμπειρία είναι τόσο όμοιες, ώστε κάποιος που έχει τη ψευδαίσθηση να μη μπορεί από αυτή και μόνο να αποφασίσει αν πράγματι βλέπει κάτι πραγματικό ή όχι.

Τα παραδείγματα αυτά οδήγησαν τους φιλοσόφους στην διαπίστωση ότι η παραίσθηση και η ψευδαίσθηση πρέπει να μοιράζεται με την αληθή αντίληψη κάτι κοινό που είναι νοητικό. Αυτό ονομάστηκε αισθητηριακό δεδομένο (sense-datum) ακριβώς επειδή είχε τη δυνατότητα να προέρχεται από τις αισθήσεις και να αναπαριστά τα αντικείμενα τους. Έτσι αναπτύχθηκε η θεωρία των αισθητηριακών δεδομένων, η οποία εξετάζεται σε αυτή την εργασία, και υποστηρίζει την ύπαρξη κάποιων νοητικών οντοτήτων που αποτελούν τα άμεσα αντικείμενα της αντίληψης και παρεμβάλλονται πάντα είτε πρόκειται για αληθή είτε πρόκειται για ψευδή αντίληψη.

Στη σύγχρονη αναλυτική φιλοσοφία έχει επικρατήσει γενικά η άποψη ότι τα αισθητηριακά δεδομένα είναι το είδος των αντικειμένων που γνωρίζουμε άμεσα, εξαρτώνται από το νου (μη-φυσικά αντικείμενα) και έχουν αισθητές ποιότητες, όπως σχήμα, χρώμα, ηχηρότητα κ.α.¹ Παραδείγματος χάριν, όταν βλέπουμε μια ντομάτα

---

¹ Βλ. Crane, (2005).

έχουμε άμεση γνώση όχι του φυσικού αντικειμένου αλλά του αισθητηριακού δεδομένου της ντομάτας, δηλαδή ενός κόκκινου και στρογγυλού νοητικού αντικειμένου. Ακόμη και στην περίπτωση που η ντομάτα παρουσιαστεί στο νου μας κίτρινη εξαιτίας κάποιας παραίσθησης το αισθητηριακό δεδομένο υπάρχει και είναι κίτρινο. Εάν πάλι δεν υπάρχει στην πραγματικότητα καμία ντομάτα και έχουμε την ψευδαίσθηση μιας ντομάτας και πάλι το αισθητηριακό δεδομένο σύμφωνα με τη θεωρία υπάρχει. Άρα και στην αληθή αντίληψη και στην ψευδή αντίληψη τα άμεσα αντικείμενα της αντίληψης μας είναι τα αισθητηριακά δεδομένα.

Τι απαντάει όμως ο άμεσος ρεαλισμός στα επιχειρήματα της παραίσθησης και της ψευδαίσθησης; Ο J. L. Austin που συγκαταλέγεται στους σημαντικότερους επικριτές της θεωρίας των αισθητηριακών δεδομένων και του επιχειρήματος της παραίσθησης διατυπώνει την άποψη που υποστηρίζει ότι, ακόμη και αν στην παραίσθηση και την ψευδαίσθηση βλέπουμε κάτι νοητικό, αυτό δεν μας υποχρεώνει να εικάσουμε ότι και στην αληθή αντίληψη το άμεσο αντικείμενο της εμπειρίας μας είναι κάτι νοητικό. Στην ίδια γραμμή η διαζευκτική θεωρία της αντίληψης (*disjunctive theory of perception*), υποστηρίζει καθώς θα δούμε, ότι όταν έχουμε μια αληθή αντίληψη αυτό που μας παρουσιάζεται στο νου είναι ένα πραγματικό αντικείμενο, ένα αντικείμενο δηλαδή που υπάρχει ανεξάρτητα από εμάς ενώ όταν έχουμε μια παραίσθηση ή ψευδαίσθηση το αντικείμενο της εμπειρίας μας είναι ένα απλό φαινόμενο.² Έτσι κατά τη διαζευκτική θεωρία δεν παρεμβάλλεται κάτι ανάμεσα στο υποκείμενο και στον κόσμο.³

Μια διαφορετική μορφή άμεσου ρεαλισμού που θα αναπτύξουμε σε αυτή την εργασία είναι η προθετική θεωρία της αντίληψης (*intentional theory of perception*). Η βασική ιδέα γύρω από την οποία αρθρώνεται αυτή η θεωρία είναι ότι κατά την αληθή αντίληψη, την ψευδαίσθηση και την παραίσθηση δεν έχουμε πρόσβαση σε κάποια αισθητηριακά δεδομένα αλλά σε προθετικά αντικείμενα. Θα παρουσιάσουμε όμως αυτή τη θεωρία παρακάτω στο πλαίσιο της κριτικής που ασκεί στο επιχείρημα της παραίσθησης.

---

² Βασικοί εισηγητές της διαζευκτικής θεωρίας είναι μεταξύ άλλων οι Hinton (1973), Snowdon (1979), Mc Dowell (1982, 1987), Martin (2002, 2003).

³ Παγωνδιώτης, 9.

Η εργασία αυτή βασικό άξονα έχει το θεμελιώδες πρόβλημα της ψευδαίσθησης, το οποίο είναι κεντρικό για την υποστήριξη των αισθητηριακών δεδομένων και ερευνά τον τρόπο που οι θεωρίες της αντίληψης αντιδρούν σε αυτό. Στην πρώτη ενότητα, θα παρουσιάσουμε επιχειρήματα που υποστηρίζουν την ύπαρξη των αισθητηριακών δεδομένων ανάμεσα στα οποία συμπεριλαμβάνονται τα επιχειρήματα της παραίσθησης και της ψευδαίσθησης. Ακολούθως στη δεύτερη ενότητα, στα πλαίσια της κριτικής που επιδέχονται αυτά τα επιχειρήματα, θα εξεταστεί η θεωρία του άμεσου ρεαλισμού με βασικούς εκπροσώπους το John Austin και τον Hilary Putnam, η προθετική θεωρία της αντίληψης, που αποτελεί μια άλλη μορφή άμεσου ρεαλισμού, καθώς και η επιρρηματική (adverbial) θεωρία της αίσθησης. Στην τρίτη ενότητα, θα γίνει μια παρουσίαση του τροποποιημένου επιχειρήματος της ψευδαίσθησης, όπως διατυπώθηκε από τον Howard Robinson, το οποίο αποτελεί απάντηση στην κριτική που έχει ασκηθεί στο επιχείρημα της παραίσθησης και της ψευδαίσθησης από τον Austin και θα εξεταστεί η διαζευκτική θεωρία, η οποία απαντά στο παραπάνω επιχείρημα του Robinson. Τέλος, θα γίνει μια τελική αποτίμηση των συζητηθέντων επιχειρημάτων.

1. ΕΜΜΕΣΟΣ ΡΕΑΛΙΣΜΟΣ

1.1 ΟΡΙΣΜΟΣ ΚΑΙ ΙΣΤΟΡΙΑ ΤΩΝ ΑΙΣΘΗΤΗΡΙΑΚΩΝ ΔΕΔΟΜΕΝΩΝ

Με τον όρο αισθητηριακά δεδομένα (sense-data) στη φιλοσοφία της αντίληψης εννοούμε γενικά τα αντικείμενα εκείνα τα οποία εξαρτώνται από το νου (mind-dependent objects) και προσλαμβάνονται άμεσα κατά την αντίληψη ενός φυσικού αντικειμένου.⁴ Όταν κοιτάζουμε παραδείγματος χάριν ένα πορτοκάλι, εμφανίζεται η εικόνα ενός στρογγυλού πορτοκαλιού στο νου μας. Τούτη η νοητική εικόνα (mental image) είναι το αισθητηριακό δεδομένο που έχουμε εκείνη την στιγμή.

Πιο ειδικά στα αισθητηριακά δεδομένα μπορούμε να προσδώσουμε τους εξής χαρακτηρισμούς:

α) Έχουν φαινομενολογικό (ποιοτικό) χαρακτήρα.

β) Είναι σχεσιακές οντότητες (σχετίζουν έναν παρατηρητή με κάτι άλλο).

γ) Είναι νοητικές οντότητες.

δ) Έχουν ιδιοκτήτη (με την έννοια ότι ανήκουν σε κάποιο νου).

ε) Είναι αδιαμφισβήτητα (με την έννοια ότι η παρουσία τους δεν μπορεί να αμφισβητηθεί).⁵

Παρακάτω θα εξεταστεί το φιλοσοφικό πλαίσιο εντός του οποίου τοποθετούνται τα αισθητηριακά δεδομένα και θα επιχειρηθεί η διερεύνηση του ρόλου που διαδραμάτισαν στο πρώτο μισό του 20^{ου} αιώνα.

Καταρχήν, ο όρος αισθητηριακά δεδομένα χρησιμοποιήθηκε από τους φιλοσόφους της αντίληψης για να εξηγήσει την αντίληψη των φυσικών αντικειμένων, η οποία είναι έμμεση. Τα αισθητηριακά δεδομένα προτάθηκαν για να ερμηνεύσουν τις περιπτώσεις όπου μπορεί να βλέπουμε ένα αντικείμενο χωρίς να υπάρχει κάποιο φυσικό αντικείμενο ή αυτές στις οποίες μπορεί να παρουσιάζεται μια εικόνα ή μια παράσταση στο νου ακόμη και αν αυτή δεν αντιστοιχεί σε καμιά φυσική οντότητα ή σε καμία ιδιότητα του φυσικού αντικειμένου.

---

⁴ Crane, (2005).

⁵ Ψύλλος, (2004), 2.

Ο όρος «αισθητηριακά δεδομένα» εισήχθη από τους φιλοσόφους G. E. Moore, Bertrand Russell, C. D. Broad, H. H. Price και ως κοινό σημείο αναφοράς είχε τα άμεσα αντικείμενα της εμπειρίας μας.⁶ Ο Moore χαρακτήρισε τα αισθητηριακά δεδομένα ως νοητικές οντότητες της άμεσης αντίληψης.⁷ Ο Russell παρατήρησε ότι μια ποιότητα γίνεται αισθητηριακό δεδομένο όταν εισέρχεται στις αισθήσεις.⁸ Ο Broad όρισε ως αισθητά (sensa) τα αντικείμενα τα οποία γνωρίζουμε άμεσα (directly aware) σε μια αντιληπτική κατάσταση.⁹ Ο Price όρισε τα αισθητηριακά δεδομένα ως τα αντικείμενα που παρουσιάζονται άμεσα στη συνείδηση.¹⁰

Ο εισηγητής του όρου των αισθητηριακών δεδομένων, ο Moore, σκεπτόμενος το παράδειγμα της εικόνας που έχουμε κατά την αντίληψη ενός άσπρου φακέλου, προέβη στη διαπίστωση, ότι αυτό που βλέπουμε δεν είναι τίποτε άλλο παρά συνδυασμοί χρωμάτων και σχημάτων. Ο Moore, αποκάλεσε αυτά τα αντικείμενα που βλέπουμε δηλαδή, το χρώμα, το μέγεθος, το σχήμα, αισθητηριακά δεδομένα, ακριβώς επειδή είχαν τη δυνατότητα να παρουσιάζονται στις αισθήσεις.¹¹

Το ερώτημα που έθεσαν μεταγενέστερα οι φιλόσοφοι ήταν, εάν τα δεδομένα που προέρχονται από τις αισθήσεις και παρουσιάζονται στη συνείδηση συνιστούν αντικείμενα που εξαρτώνται από το νου ή είναι ανεξάρτητα από το νου αντικείμενα. Η βασική σκέψη ήταν ότι εφόσον υπήρχε η πιθανότητα δυο άνθρωποι να βλέπουν το ίδιο αντικείμενο και παρόλα ταύτα να έχουν διαφορετικά αισθητηριακά δεδομένα τότε αυτό το οποίο γίνονταν αντιληπτό δεν ήταν το φυσικό αντικείμενο. Η άποψη αυτή οδήγησε τους φιλοσόφους στην αποδοχή μιας θεωρίας στην βάση της οποίας τα αισθητηριακά δεδομένα ορίζονταν ως τα μη φυσικά, άμεσα αντικείμενα της εμπειρίας μέσω των οποίων γνωρίζουμε τα φυσικά αντικείμενα.¹²

---

⁶ G. E. Moore (1905-6, 1910/1952, 1913-14, 1918-19, 1939, 1957), Bertrand Russell (1912), C. D. Broad (1923), H. H. Price (1950).

⁷ Moore, G. E., (1990), X, 168.

⁸ Russel, B.,(1978), 17.

⁹ Broad, C. D.,(1923), 236-8.

¹⁰ Price, H. H.,(1996), 3.

¹¹ Moore, G. E., (1990), 48, XXX.

¹² *Ο.π.* , 51, XXX.

Η υιοθέτηση της άποψης που υποστήριζε τη νοητική εξάρτηση των αισθητηριακών δεδομένων στηρίζονταν στη διαπίστωση, ότι υφίστατο μια αιτιακή σχέση μεταξύ των αντικειμένων που βλέπουμε και των αισθητηριακών δεδομένων που αντιλαμβανόμαστε άμεσα. Στη βάση αυτής της σχέσης η αντίληψη των φυσικών αντικειμένων συνίστατο σε ενεργήματα του νου δηλαδή, το αντιλαμβανόμενο υποκείμενο κατά την πρόσληψη ενός αντικειμένου είχε τη δυνατότητα να παρουσιάζει διαφορετικά αισθητηριακά δεδομένα αφού διαφορετική κάθε φορά ήταν και η ενέργεια του νου. Έτσι, η θεωρία των αισθητηριακών δεδομένων προτάθηκε ως μια θεωρία η οποία εξηγούσε την αισθητηριακή εμπειρία με αναδρομή σε ένα ενέργημα σύλληψης (apprehension) ή επίγνωσης (awareness) ενός αντικειμένου, δηλαδή, του αισθητηριακού δεδομένου.¹³

Η σκέψη που επικράτησε ήταν ότι, όταν βλέπω παραδείγματος χάριν, ένα κόκκινο φυσικό αντικείμενο το οποίο μου φαίνεται πράσινο-ίσως εξαιτίας των συνθηκών φωτισμού-υπάρχει μια οντότητα την οποία βλέπω, που είναι πράσινη και συνιστά το άμεσο αντικείμενο της αντίληψης μου. Εξαιτίας όμως της διαφοράς των ποιοτήτων δε μπορούμε να συνάγουμε ότι η πράσινη οντότητα που βλέπω είναι ταυτόσημη με το κόκκινο φυσικό αντικείμενο. Συνεπώς, αυτό που αντιλαμβάνομαι άμεσα είναι μια διαφορετική οντότητα, ένα αισθητηριακό δεδομένο, και όχι το φυσικό αντικείμενο. Τέτοια παραδείγματα οδήγησαν τους φιλοσόφους στη διατύπωση του επιχειρήματος της παραίσθησης και της ψευδαίσθησης, επιχειρήματα που έπαιξαν καθοριστικό ρόλο και θα μας απασχολήσουν ευρέως στα επόμενα κεφάλαια.

Σύμφωνα με το επιχείρημα της παραίσθησης, όταν ένα αντικείμενο παρουσιάζεται στις αισθήσεις έχοντας μια ποιότητα την οποία δεν έχει το φυσικό αντικείμενο, υπάρχει ένα άλλο αντικείμενο που αντιλαμβανόμαστε, το αισθητηριακό δεδομένο, το οποίο συμβαίνει να έχει αυτή την ποιότητα.¹⁴ Επομένως, καθώς η ποιότητα ω είναι συχνά διαφορετική από κάθε ποιότητα που έχει το φυσικό αντικείμενο ή το μέρος της επιφάνειας του φυσικού αντικειμένου είναι σαφές ότι πρόκειται για μη ταυτόσημες ποιότητες. Άρα, αυτό το οποίο αντιλαμβανόμαστε άμεσα, σύμφωνα με τους

---

¹³ Crane, (2005), 3.1.

¹⁴ Crane, *ό. π.*

υποστηρικτές της θεωρίας των αισθητηριακών δεδομένων, δεν είναι το φυσικό αντικείμενο.

Το επιχείρημα της ψευδαίσθησης με τη σειρά του υποστηρίζει ότι, αν δεχθούμε για κάθε αληθή αντίληψη *A* ότι είναι πιθανό να υπάρχει μια ψευδαίσθηση που είναι υποκειμενικά μη διακρίσιμη από την *A*, τότε, θα πρέπει να δεχθούμε και ότι, αν το άμεσο αντικείμενο της αντίληψης στην ψευδαίσθηση είναι ένα εσωτερικό νοητικό αντικείμενο το ίδιο θα πρέπει να είναι και για την αληθή αντίληψη. Άρα, αυτό το οποίο αντιλαμβανόμαστε άμεσα τόσο στην ψευδαίσθηση όσο και στην αληθή αντίληψη είναι το αισθητηριακό δεδομένο.

Ας δούμε όμως εγγύτερα πως αντιλαμβάνονται οι Moore, Russell, Broad και Price τα αισθητηριακά δεδομένα. Ο Moore αναφέρει ότι, κατά την αντίληψη ενός φυσικού αντικειμένου υπάρχουν αναρίθμητες περιπτώσεις όπου το αντικείμενο εμφανίζεται διαφορετικό, συνεπώς το άμεσο αντικείμενο της αντίληψης δεν μπορεί να είναι το φυσικό αντικείμενο καθ' εαυτό. Ένα άλλο αντικείμενο πρέπει λοιπόν να παρουσιάζεται στην άμεση αντίληψη μας, του οποίου η ύπαρξη εξαρτάται από εμάς που το αντιλαμβανόμαστε δηλαδή από τον υποκειμενικό τρόπο με τον οποίο το προσλαμβάνουν οι αισθήσεις μας.

Χαρακτηριστικό είναι το ακόλουθο απόσπασμα:

«Εάν λάβουμε υπόψη μας την περίπτωση όπου η επιφάνεια ενός φυσικού αντικειμένου που αντιλαμβανόμαστε δε μεταβάλλεται –ότι δηλαδή αντιλαμβανόμαστε το ίδιο το φυσικό αντικείμενο–τότε σε ένα μεγάλο αριθμό τέτοιων περιπτώσεων φαίνεται ότι το παρόν αντικείμενο για το οποίο κάνουμε την εκτίμηση όταν μιλάμε για την επιφάνεια του είναι αντιληπτικά διαφορετικό από το αντικείμενο που παρουσιάστηκε προηγουμένως. Εάν την τελευταία φορά ήμουν σε αρκετά μεγάλη απόσταση από την επιφάνεια του, το αντιληπτικό αντικείμενο έμοιαζε μικρότερο από το αντικείμενο που είχε παρουσιαστεί προηγουμένως. Εάν το έβλεπα όντας σε οξεία γωνία το αντικείμενο έμοιαζε να έχει διαφορετικό σχήμα. Εάν το κοίταζα φορώντας μπλε γυαλιά το αντικείμενο έμοιαζε να έχει διαφορετικό χρώμα από αυτό που είχε την προηγούμενη φορά (...). Ως εκ τούτου φαίνεται απίθανο η επιφάνεια που είδαμε την τελευταία φορά που κοιτάξαμε το αντικείμενο να είναι ταυτόσημη με το αντικείμενο της άμεσης μας

αντίληψης, το αισθητηριακό δεδομένο. Άρα, αυτό το οποίο αντιλαμβανόμαστε δεν είναι το φυσικό αντικείμενο».¹⁵

Στις ίδιες γραμμές κινείται επίσης και ο Russell διατυπώνοντας την πίστη ότι, τα αντικείμενα αντιστοιχούν σε αισθητηριακά δεδομένα. Όταν δέκα άνθρωποι, υποστηρίζει ο Russell, κάθονται σε ένα στρογγυλό τραπέζι που περιέχει πιάτα, κουτάλια, ποτήρια, μαχαίρια και πιρούνια καθένας απ' αυτούς ανάλογα με τη θέση του, το φωτισμό και όλες εκείνες τις συνθήκες που συντελούν στην πρόσληψη των αντικειμένων, αντιλαμβάνεται αισθητηριακά δεδομένα τα οποία παρουσιάζονται άμεσα και είναι ιδιαίτερα για κάθε ξεχωριστό υποκείμενο.¹⁶ Τούτα τα αισθητηριακά δεδομένα αντιστοιχούν στα αντικείμενα που παρουσιάζονται εμπρός μας. Σύμφωνα με τον Russell:

«Όπως καθίσταται φανερό το πραγματικό τραπέζι, αν υπάρχει κάτι τέτοιο, δεν είναι το ίδιο με αυτό του οποίου έχουμε άμεσα την εμπειρία μέσω της όρασης ή της αφής ή της ακοής. Το πραγματικό τραπέζι, αν υπάρχει τέτοιο, δεν μας γίνεται με κανέναν τρόπο άμεσα γνωστό, αλλά πρέπει να το συναγάγουμε από ότι μας είναι άμεσα γνωστό(...). Ας δώσουμε το όνομα 'αισθητηριακά δεδομένα' στα πράγματα εκείνα που μας είναι άμεσα γνωστά στις αισθήσεις: στα χρώματα, τους ήχους, τις οσμές, τη σκληρότητα, την τραχύτητα κ.ο.κ.»¹⁷

Με τη σειρά του ο Broad τονίζει ότι: «κάθε φορά που εκτιμώ ότι το χ εμφανίζεται σε μένα έχοντας μια αισθητή ποιότητα ω , αυτό που συμβαίνει είναι ότι γνωρίζω άμεσα ένα συγκεκριμένο αντικείμενο ψ που έχει την ποιότητα ω και το οποίο καθορίζει το χ ».¹⁸ Τούτο το άμεσο αντικείμενο της αντίληψης μας ονομάζεται από τον Broad «αισθητό» (sensum).

Ο Price για να δικαιολογήσει την ύπαρξη των αισθητηριακών δεδομένων υποστηρίζει ότι σε κάθε περίπτωση αντίληψης οι φαινομενικές αισθητές ιδιότητες του αντικειμένου

¹⁵ Moore, G. E., (1965), 238.

¹⁶ Russel, (1978), 9.

¹⁷ Russel, *ό.π.*, 4.

¹⁸ Broad, C. D., (1923), 238.

είναι αναμφίβολα παρούσες και συνιστούν το άμεσο αντικείμενο της συνείδησης μας. Όπως αναφέρει σε ένα πολυσυζητημένο χωρίο:

« Όταν βλέπω μια ντομάτα υπάρχουν πολλά για τα οποία μπορώ να αμφιβάλλω. Μπορώ να αμφιβάλλω για το εάν αυτό που βλέπω είναι μια ντομάτα ή παραδείγματος χάριν μια έξυπνη κέρινη κατασκευή ντομάτας. Μπορώ να αμφιβάλλω για το εάν υπάρχει καν κάποιο υλικό αντικείμενο. Ίσως αυτό που αντιλήφθηκα ως ντομάτα να ήταν μια αντανάκλαση. Ίσως να είμαι το θύμα μιας ψευδαίσθησης. Για ένα ζήτημα ωστόσο δεν μπορώ να αμφιβάλλω(...), ότι αυτό που παρουσιάζεται άμεσα στη συνείδηση μου είναι κόκκινο και στρογγυλό».¹⁹

Όπως καθίσταται φανερό οι φιλόσοφοι που ασπάζονται τα αισθητηριακά δεδομένα συγκλίνουν στην άποψη ότι αυτό το οποίο κάποιος προσλαμβάνει άμεσα μέσω της εμπειρίας είναι ένα αισθητηριακό δεδομένο. Έτσι, η επαφή του νου με τον εξωτερικό κόσμο δεν είναι άμεση, αντιθέτως, διαμεσολαβείται από αισθητηριακά δεδομένα. Αυτό το οποίο βλέπουμε έχει ένα ιδιαίτερο φαινομενολογικό ή ποιοτικό χαρακτήρα, υπό την έννοια ότι μου φαίνεται με έναν συγκεκριμένο τρόπο, καθώς και ένα ιδιαίτερο γνωσιακό χαρακτήρα, δηλαδή δεν μπορεί να αμφισβητηθεί η ύπαρξη του. Έτσι, προτάσεις του τύπου «μου φαίνεται ότι τώρα βλέπω ένα κόκκινο πράγμα» είναι αληθείς ακόμα και εάν δεν υπάρχει ένα κόκκινο αντικείμενο στο οπτικό μου πεδίο. Αυτός ο φαινομενολογικός χαρακτήρας της εμπειρίας συλλαμβάνεται από τα αισθητηριακά δεδομένα που τίθενται ως ο κοινός παρανομαστής μιας αληθούς και μιας ψευδούς αντίληψης.

Η ιδέα της ύπαρξης των αισθητηριακών δεδομένων στη φιλοσοφία της αντίληψης επικρίθηκε από αρκετούς φιλοσόφους οι οποίοι προέρχονται κυρίως από τον χώρο του άμεσου ρεαλισμού.²⁰ Συνισταμένη των αντιρρήσεων υπήρξε η άποψη ότι η αντίληψη εξασφαλίζει την άμεση πρόσβαση σε φυσικά αντικείμενα και όχι σε νοητικές εικόνες (mental images). Συγκεκριμένα, οι επικριτές της θεωρίας των αισθητηριακών δεδομένων έθεσαν ερωτήματα όπως, εάν η αντίληψη μου καθορίζεται από το παρόν αισθητηριακό δεδομένο πώς μπορώ να γνωρίζω ότι πράγματι αντιλαμβάνομαι το υπάρχον στο χώρο

¹⁹ Price, H. H., (1996), 3.

²⁰ Austin (1962), Putnam (1999), Snowdon (1990), Mc Dowell (1994) κ.α.

φυσικό αντικείμενο, εφόσον τούτο το αισθητηριακό δεδομένο ορίζει το φυσικό αντικείμενο μόνο από την μπροστινή του επιφάνεια; Και εάν βλέπω ένα αντικείμενο σε διαδοχικούς χρόνους και άρα σε διαδοχικές αντιληπτικές πράξεις, πώς μπορώ να γνωρίζω ότι η επιφάνεια που ορίζει το παρόν αισθητηριακό δεδομένο, είναι πανομοιότυπη με την επιφάνεια που παρουσιάστηκε στο νου μου κατά την πρώτη αντιληπτική πράξη; Τέλος, το πιο κρίσιμο ερώτημα εν όψει της κριτικής που ασκείται στη θεωρία των αισθητηριακών δεδομένων είναι, εάν οι αντιληπτικές μας κρίσεις σχετίζονται με τα φυσικά αντικείμενα, ποιος είναι ο λόγος να επικαλούμαστε κάποια άλλα νοητικά αντικείμενα από μεμονωμένες περιπτώσεις παραίσθησης και ψευδαίσθησης;

1.2 ΤΑ ΕΠΙΧΕΙΡΗΜΑΤΑ ΠΟΥ ΥΠΟΣΤΗΡΙΖΟΥΝ ΤΗΝ ΥΠΑΡΞΗ ΤΩΝ ΑΙΣΘΗΤΗΡΙΑΚΩΝ ΔΕΔΟΜΕΝΩΝ

1.2.1 ΤΟ ΕΠΙΧΕΙΡΗΜΑ ΜΕ ΒΑΣΗ ΤΙΣ ΔΕΥΤΕΡΕΥΟΥΣΕΣ ΠΟΙΟΤΗΤΕΣ

Το πρώτο κλασικό επιχείρημα που διατυπώνεται ήδη από την αρχή της νεότερης φιλοσοφίας και τάσσεται υπέρ του έμμεσου ρεαλισμού είναι αυτό που βασίζεται στη διάκριση μεταξύ πρωτευουσών και δευτερευουσών ποιοτήτων. Οι όροι «πρωτεύουσες-δευτερεύουσες ποιότητες» (primary-secondary qualities) πρέπει να επισημάνουμε ότι ανάγονται κυρίως στον Locke, ο οποίος επιχείρησε να συλλάβει μια μεταφυσική διάκριση ανάμεσα στις ιδιότητες που ανήκουν πραγματικά στα αντικείμενα του εξωτερικού κόσμου και σε ιδιότητες οι οποίες μόνο φαινομενικά ανήκουν σε αυτά εξαιτίας των επιδράσεων που τα αντικείμενα αυτά ασκούν στον ανθρώπινο νου δια μέσου των αισθητήριων οργάνων.

Οι πρωτεύουσες ποιότητες σύμφωνα με τον Locke είναι αυτές που όντας τελείως αχώριστες από το αντικείμενο εξακολουθούν να υπάρχουν ανεξάρτητα από τις αλλαγές που ενδεχομένως αυτό να υφίσταται.²¹ Τέτοιες ποιότητες είναι η στερεότητα, η έκταση, το σχήμα και η κίνηση ενός σώματος. Σύμφωνα με το παράδειγμα που παραθέτει ο Locke εάν πάρουμε τον κόκκο από το σιτάρι και τον διαιρέσουμε σε δυο μέρη κάθε μέρος εξακολουθεί να έχει στερεότητα, έκταση, σχήμα και κίνηση. Εάν τον διαιρέσουμε ξανά και πάλι διατηρεί τις ίδιες ποιότητες. Και εάν συνεχίσουμε να διαιρούμε ώσπου τα κομμάτια της ύλης πάψουν να είναι αισθητά και πάλι οι ποιότητες της στερεότητας, της έκτασης, του σχήματος και της κίνησης εξακολουθούν να υπάρχουν στο αντικείμενο.

Οι δευτερεύουσες ποιότητες από την άλλη μεριά ορίζονται από τον Locke ως δυνάμεις (powers) των αντικειμένων οι οποίες έχουν τη δυνατότητα να προκαλούν αισθήσεις (sensations) σε εμάς όπως αυτές του χρώματος, της οσμής, του ήχου και της γεύσης από τις μη αισθητές ποιότητες των αντικειμένων που συνιστούν καθώς είδαμε τις πρωτεύουσες ποιότητες τους. Εάν παραδείγματος χάριν σύμφωνα με τον Locke βάλουμε το χέρι μας στη φωτιά θα προκληθεί η αίσθηση του πόνου. Εάν κοιτάξουμε τη φωτιά θα

²¹ Locke, 1975, βιβλίο 2^ο, κεφ. 8.

έχουμε την αίσθηση του χρώματος. Ωστόσο κανείς δε θα μπορούσε να υποστηρίξει την άποψη ότι ο πόνος βρίσκεται μέσα στη φωτιά. Ακολουθώντας λοιπόν τον ίδιο συλλογισμό ο Locke θεωρεί ότι το ίδιο θα πρέπει να ισχύει και για το χρώμα. Για παράδειγμα σύμφωνα με αυτή τη θεωρία, το κόκκινο χρώμα κατά την αντίληψη ενός μήλου είναι μια δευτερεύουσα ποιότητα που έχει υποκειμενική υπόσταση δηλαδή δεν ανήκει στο ίδιο το μήλο, διότι προκαλείται από δυνάμεις του αντικειμένου που έχουν τη δυνατότητα να μας επηρεάζουν αισθητηριακά κατ' αυτό τον τρόπο. Επομένως, ενώ οι πρωτεύουσες ποιότητες των αντικειμένων προκαλούν μέσα μας ιδέες όμοιες προς τις συγκεκριμένες ποιότητες δε συμβαίνει το ίδιο με τις δευτερεύουσες ποιότητες καθώς εμείς είμαστε που τις προβάλλουμε στα εξωτερικά αντικείμενα.

Τι εννοεί όμως ο Locke με τον όρο δύναμη; Μια προσέγγιση του όρου θα μπορούσε να έχει κατά τον Locke τις εξής σημασίες: Η δύναμη μπορεί να είναι είτε μια εγγενής ποιότητα του εξωτερικού αντικειμένου είτε μια σχεσιακή ποιότητα ανάμεσα στο αντικείμενο και το αντιλαμβανόμενο υποκείμενο. Εάν ο Locke εννοεί τη δύναμη ως εγγενή ποιότητα του αντικειμένου, τότε οι δευτερεύουσες ποιότητες υπάρχουν ανεξάρτητα από το νου δηλαδή είναι μη νοητικές ποιότητες που υπάρχουν ακόμη και όταν δεν τις αντιλαμβανόμαστε. Πιο πιθανή όμως φαίνεται να είναι η δεύτερη άποψη κατά την οποία, εάν οι δυνάμεις είναι σχεσιακές ποιότητες τότε η δυνατότητα ενός αντικειμένου να προκαλεί συγκεκριμένες αισθήσεις σε εμάς εξαρτάται από τον τρόπο με τον οποίο τα μη αισθητά συστατικά της ύλης αλληλεπιδρούν με τα αισθητήρια όργανα μας.

Εάν ισχύει η δεύτερη άποψη τότε οι δευτερεύουσες ποιότητες δεν μπορεί να υποστηριχθεί ότι υπάρχουν ανεξάρτητα από το νου του αντιλαμβανόμενου υποκειμένου. Συνεπώς, το επιχείρημα που υποστηρίζει ότι οι δευτερεύουσες ποιότητες όπως τα χρώματα, οι ήχοι, οι οσμές δεν υπάρχουν στην πραγματικότητα στα αντικείμενα του εξωτερικού κόσμου, αλλά σε εμάς που τα αισθανόμαστε, τα αντιλαμβανόμαστε με τη μεσολάβηση των αισθήσεων, όταν αυτά ενεργούν πάνω σε αυτές, είναι φανερό ότι θέτει υπό αμφισβήτηση την άποψη που υποστηρίζει η θεωρία του άμεσου ρεαλισμού σύμφωνα με την οποία αυτό που αντιλαμβανόμαστε άμεσα είναι μόνο τα εξωτερικά αντικείμενα. Ο έμμεσος ρεαλισμός ουσιαστικά προβάλλει το εξής ερώτημα: εφόσον οι δευτερεύουσες ποιότητες δεν υπάρχουν εγγενώς στα εξωτερικά αντικείμενα και προϋποθέτουν την

ύπαρξη κάποιου αντιλαμβανόμενου υποκειμένου, πώς αυτό που αντιλαμβανόμαστε άμεσα είναι μόνο το ίδιο το αντικείμενο;

Ο Η. Robinson προβαίνει στις μέρες μας σε μια διαφορετική διατύπωση του επιχειρήματος με βάση τις δευτερεύουσες ποιότητες εισάγοντας τον όρο «αισθητηριακά δεδομένα»:

«Μέχρι τώρα η επιστήμη έχει δείξει ότι τα φυσικά αντικείμενα δεν έχουν δευτερεύουσες ποιότητες εγγενώς. Ωστόσο, όταν αντιλαμβανόμαστε ένα αντικείμενο είναι φανερό ότι αυτό έχει δευτερεύουσες ποιότητες. Άρα αυτό που αντιλαμβανόμαστε κατά την διαδικασία της αντίληψης δεν μπορεί να είναι τα ίδια τα φυσικά αντικείμενα. Ο μόνος εύλογος τρόπος για να κατανοήσουμε τη σχέση φυσικών αντικειμένων και δευτερευουσών ποιότητων είναι να θεωρήσουμε ότι τα αντικείμενα έχουν κάποιες τάσεις να παράγουν τις συγκεκριμένες ποιότητες σε μας ως ποιότητες των αισθητηριακών μας δεδομένων (sense-data)».²²

Πρέπει να σημειωθεί ότι η κριτική στο διαχωρισμό πρωτευουσών-δευτερευουσών ποιότητων δε προέρχεται μόνο από τους άμεσους ρεαλιστές αλλά και από τους ιδεαλιστές με βασικό εκπρόσωπο τον Berkeley. Σύμφωνα με αυτή, εάν υποστηριχθεί ότι η αντίληψη των δευτερευουσών ποιότητων εξαρτάται από το νου του αντιλαμβανόμενου υποκειμένου, τότε, το ίδιο θα πρέπει να ισχύει αντιστοίχως και για την αντίληψη των πρωτευουσών ποιότητων των αντικειμένων, διότι δεν μπορούμε να συλλάβουμε τις πρωτεύουσες χωρίς τις δευτερεύουσες, όπως θα φανεί παρακάτω. Την παραπάνω άποψη διατυπώνει ο Berkeley βάσει του ακόλουθου συλλογισμού:

« Αλλά θα ήθελα να σκεφθεί ο καθένας και να δοκιμάσει εάν μπορεί με οποιαδήποτε αφαίρεση που θα κάνει με τη σκέψη του, να συλλάβει την έκταση και την κίνηση ενός σώματος χωρίς όλες τις άλλες αισθητές ιδιότητες. Από τη δική μου πλευρά βλέπω καθαρά πως δεν έχω τη δύναμη να σχηματίσω την ιδέα ενός σώματος εκτεταμένου και

---

²² Robinson, (1994), 59.

κινουμένου, χωρίς να του δώσω και κάποιο χρώμα ή άλλη αισθητή ιδιότητα, η οποία αναγνωρίζω πως υπάρχει μόνον μέσα στη νόηση. Με λίγα λόγια, η έκταση, η μορφή, η κίνηση, όταν τις αφαιρέσουμε από τις άλλες ιδιότητες είναι ακατανόητες. Εκεί λοιπόν που βρίσκονται οι άλλες αισθητές ιδιότητες, εκεί πρέπει επίσης να υπάρχουν και αυτές, δηλαδή μέσα στη νόηση και πουθενά αλλού (...).²³

Η πρόταση που υποστηρίζει ότι δεν είναι δυνατό να διακρίνουμε τις πρωτεύουσες από τις δευτερεύουσες ποιότητες καθώς όλες οι ιδιότητες έχουν υποκειμενικό χαρακτήρα οδήγησε τον Berkeley σε μια μορφή φαινομεναλισμού, θεωρία που υποστηρίζει ότι έχουμε τη δυνατότητα να γνωρίζουμε μόνο τα φαινόμενα. Σύμφωνα με τον Berkeley, τα πράγματα του φαινομενικού μας κόσμου που βλέπουμε, αγγίζουμε, γευόμαστε, τα μόνα δηλαδή πράγματα που άμεσα αντιλαμβανόμαστε με τις αισθήσεις, στερούνται υλικής υπόστασης. Αν από ένα κεράσι αφαιρέσω τα αισθήματα του μαλακού, του υγρού, του κόκκινου, του γλυκόξινου δεν απομένει πια τίποτε και το κεράσι παύει να υφίσταται, γιατί δεν είναι μια ουσία ξέχωρη από τα αισθήματα αυτά. Τα μόνα συνεπώς άμεσα αντικείμενα της γνώσης μας, θα καταλήξει ο Berkeley, είναι οι ιδέες. Για παράδειγμα η ιδέα της δευτερεύουσας ποιότητας του χρώματος δεν παραπέμπει στο εξωτερικό αντικείμενο ως το αίτιό της, όπως νομίζει ο Locke, αντίθετα τόσο οι ιδέες των πρωτευουσών όσο και των δευτερευουσών ποιοτήτων υπάρχουν μόνο στο πνεύμα μας.

«Και πάλι ερωτώ, εάν είναι δυνατόν αυτά τα υποτιθέμενα αρχέτυπα ή εξωτερικά πράγματα, των οποίων οι ιδέες μας είναι εικόνες ή αναπαραστάσεις, να γίνουν τα ίδια αντιληπτά ή όχι. Εάν είναι δυνατόν, τότε αυτά είναι ιδέες και έτσι η άποψη μας είναι σωστή. Εάν το αρνηθείτε αυτό, τότε ζητώ να μου πει όποιος θέλει, εάν έχει νόημα να βεβαιώσουμε ότι ένα χρώμα μοιάζει με κάτι που δεν είναι δυνατόν να το δούμε, ότι το σκληρό ή το μαλακό μοιάζει με κάτι που δεν είναι δυνατόν να το αγγίξουμε κ.ο.κ. Συνεπώς δεν υπάρχουν πράγματα πίσω από τις ιδέες (παραστάσεις) μας αλλά αυτό που

---

²³ Berkeley. G. *Πραγματεία πάνω στις αρχές της ανθρώπινης γνώσης*, 74.

αντιλαμβανόμαστε ως πράγματα είναι δέσμες παραστάσεων, την αιτία των οποίων πρέπει να αναζητήσουμε σ' ένα σκεπτόμενο κι όχι σ' ένα υλικό υποκείμενο».²⁴

Η κριτική αυτή του Berkeley αντιτίθεται στον έμμεσο ρεαλισμό αλλά όχι και στη θεωρία των αισθητηριακών δεδομένων νοούμενων ως νοητικών οντοτήτων που τις αντιλαμβανόμαστε άμεσα. Η κριτική που καταφέρεται κατά των αισθητηριακών δεδομένων προέρχεται κατεξοχήν από τη σκοπιά των άμεσων ρεαλιστών. Οι φιλόσοφοι αυτοί δε δέχονται τούτο το διαχωρισμό πρωτεουσών-δευτερευουσών ποιότητων. Εκπρόσωπος αυτής της θέσης είναι ο John Mc Dowell²⁵, ο οποίος υποστηρίζει μια μορφή άμεσου ρεαλισμού, τον προδιαθεσιακό (dispositional) άμεσο ρεαλισμό. Σύμφωνα με την κριτική αυτή, οι δευτερεύουσες ποιότητες είναι προδιαθέσεις (dispositions) των αντικειμένων, η αντίληψη των οποίων εξαρτάται από τη φύση του αντικειμένου και του περιβάλλοντος. Παραδείγματος χάριν όταν έχω την εμπειρία της λευκότητας ενός τοίχου, η λευκότητα είναι μια ποιότητα του τοίχου και όχι της δικής μου εμπειρίας παρόλο που όταν λέμε «βλέπω τον άσπρο τοίχο» προϋποτίθεται ότι υπάρχει ένα νοήμον υποκείμενο που βλέπει ότι ο τοίχος είναι άσπρος. Πρόκειται για μια θεωρία που υποστηρίζει μεν ότι οι δευτερεύουσες ποιότητες όπως τα χρώματα είναι σχεσιακές, εφόσον η αντίληψη τους εξαρτάται από το υποκείμενο, ωστόσο, αυτή η θεωρία δέχεται ότι οι σχεσιακές ποιότητες δεν είναι ποιότητες κάποιας απομονωμένης εσωτερικής σφαίρας, αλλά εξαρτώνται εξίσου από τον ίδιο τον κόσμο. Οι δευτερεύουσες ποιότητες λοιπόν σύμφωνα με αυτή την άποψη αποτελούν τις τάσεις που έχουν τα αντικείμενα να μας επηρεάζουν με συγκεκριμένους τρόπους όπως, όταν παραδείγματος χάριν, βλέπουμε ένα κόκκινο τριαντάφυλλο, όπου το «κόκκινο» χρώμα, είναι απλώς μια ιδιότητα του αντικειμένου που προσλαμβάνουμε μέσω της εμπειρίας.

Η αποδοχή αυτής της άποψης, βεβαίως, προϋποθέτει αφενός ότι το κόκκινο είναι μια προδιαθεσιακή ποιότητα του αντικειμένου που μας κάνει να το βλέπουμε κόκκινο και αφετέρου ότι το κόκκινο είναι μια άμεσα αντιληπτή φαινομενική ποιότητα. Το ερώτημα που προκύπτει, όμως, απ' όλη αυτή τη συζήτηση είναι το πως μπορεί να εξηγηθεί η

²⁴ Ο.π., 71-2. Όπως φαίνεται κι από το παραπάνω χωρίο αιτία των παραστάσεων της αντίληψης δεν είναι υλικά σώματα αλλά ο θεός
Αυγελής Ν., (2004), 365.

²⁵ Mc Dowell, (1985).

αμεσότητα του φαινομενικού κόκκινου εφόσον για να οδηγηθούμε από την «προδιάθεση» στην αντίληψη παρεμβαίνουν αιτιακοί παράγοντες;

Στο σημείο αυτό φαίνεται ότι το επιχείρημα του Robinson για τις δευτερεύουσες ποιότητες επισημαίνει μια αδυναμία του άμεσου ρεαλισμού καθώς εισάγει τον υποκειμενικό παράγοντα στην αντίληψη και υποστηρίζει ότι τα αντικείμενα έχουν κάποιες προδιαθέσεις να παράγουν τις δευτερεύουσες ποιότητες σε μας ως ποιότητες των αισθητηριακών μας δεδομένων. Συνεπώς, σύμφωνα με αυτή την θεώρηση, οι τάσεις λειτουργούν ως τα αίτια της αντίληψης των ποιοτήτων ενός αντικειμένου ενώ τα αισθητηριακά δεδομένα είναι το αποτέλεσμα της αντιληπτικής διαδικασίας.

1.2.2 ΤΟ ΕΠΙΧΕΙΡΗΜΑ ΜΕ ΒΑΣΗ ΤΗ ΧΡΟΝΙΚΗ ΥΣΤΕΡΗΣΗ

Ένα επιχείρημα που προτάθηκε υπέρ του έμμεσου ρεαλισμού είναι το επιχείρημα με βάση τη χρονική υστέρηση (time-lag argument). Το επιχείρημα αυτό υποστηρίζει ότι, πολλές φορές συμβαίνει να αντιλαμβανόμαστε πολύ απομακρυσμένα αντικείμενα όπως ουράνια σώματα τα οποία την στιγμή που τα αντιλαμβανόμαστε έχουν σταματήσει να υπάρχουν. Παραδείγματος χάριν όταν βλέπω ένα αστέρι το μόνο που βλέπω είναι το φως που αντανακλάται από το αστέρι. Τη χρονική στιγμή όμως που αντιλαμβάνομαι άμεσα το φως το αστέρι ενδέχεται να μην υπάρχει. Στην περίπτωση αυτή λοιπόν το άμεσο αντικείμενο της αντίληψης μας δεν μπορεί να είναι το απομακρυσμένο αντικείμενο αλλά κάποια νοητική του παράσταση. Μάλιστα το επιχείρημα αυτό υποστηρίζει ότι το ίδιο συμβαίνει και όταν αντιλαμβανόμαστε κοντινά αντικείμενα διότι το φως ταξιδεύει με μια πεπερασμένη ταχύτητα. Άρα, σε κάθε περίπτωση αντίληψης δεν αντιλαμβανόμαστε άμεσα το ίδιο το αντικείμενο αλλά κάποια νοητική του αναπαράσταση.

Τούτο το επιχείρημα σχετίζεται με τις νοητικές συλλήψεις του χώρου και του χρόνου και παρουσιάζει ιδιαίτερο ενδιαφέρον καθώς έχει διατυπωθεί μεταξύ άλλων από τον Leibniz.

«Και καθώς οι ακτίνες του φωτός χρειάζονται χρόνο (οσοδήποτε σύντομος κι αν είναι αυτός), είναι δυνατό να έχει καταστραφεί το αντικείμενο σε αυτό το διάστημα και να μην υπάρχει πλέον όταν οι ακτίνες φτάνουν στο μάτι, αλλά κάτι που δεν υπάρχει πια δεν μπορεί να είναι το παρόν αντικείμενο της όρασης».²⁶

Στηριζόμενοι στο Robinson διατυπώνουμε το επιχείρημα με βάση τη χρονική υστέρηση ως εξής:

1. Το περιεχόμενο της αντίληψης πρέπει να είναι σύγχρονο με την αντίληψη της οποίας είναι περιεχόμενο.

2. Σε μερικές περιπτώσεις το περιεχόμενο της αντίληψης υπάρχει όταν η αντίστοιχη φυσική κατάσταση έχει πάψει να υπάρχει.

---

²⁶ Leibniz, G. W., (1981),135.

3. Εάν κάτι υπάρχει τη στιγμή που κάτι άλλο παύει να υπάρχει τότε δεν είναι ταυτόσημα.

4. Έτσι, σε κάποιες περιπτώσεις συμβαίνει το αντιληπτικό περιεχόμενο να μην είναι ταυτόσημο με τη φυσική κατάσταση.

5. Γενικότερα, η αντίληψη περιλαμβάνει μια χρονικώς εκτεταμένη αιτιακή διαδικασία η οποία ξεκινάει από το αντικείμενο και καταλήγει στο αντιλαμβανόμενο υποκείμενο.

6. Άρα, σε όλες τις περιπτώσεις αντίληψης αντιλαμβανόμαστε αφού η φυσική κατάσταση πάψει να υπάρχει.²⁷

Στο επιχείρημα με βάση τη χρονική υστέρηση έχει ασκηθεί κριτική εξαιτίας κυρίως της γενίκευσης την οποία επικαλείται προκειμένου να αναγάγει την αντίληψη όλων των αντικειμένων στην αντίληψη των απομακρυσμένων αντικειμένων. Όταν αντιλαμβανόμαστε δηλαδή ένα κοντινό αντικείμενο ο χρόνος που το φως κάνει για να φτάσει στα μάτια μας είναι απειροελάχιστος, γι' αυτό δεν είναι δυνατόν να αντιληφθούμε ένα κοντινό αντικείμενο ενώ αυτό έχει εν τω μεταξύ πάψει να υπάρχει. Άρα σύμφωνα με αυτή την άποψη μόνο για τις περιπτώσεις αντίληψης απομακρυσμένων αντικειμένων είναι έγκυρο το παραπάνω επιχείρημα.²⁸

Μια άλλη άποψη που έχει διατυπωθεί στο πλαίσιο της κριτικής αυτού του επιχειρήματος υποστηρίζει ότι η αντίληψη δεν αφορά μόνο την όραση αλλά εμπεριέχει όλες τις αισθήσεις που συμμετέχουν ενεργά σε αυτή. Εάν λοιπόν υποθέσουμε ότι ο χρόνος που απαιτείται για να μεταφερθεί μια πληροφορία στα οπτικά νεύρα περιλαμβάνει μια καθυστέρηση το ίδιο θα πρέπει να ισχύει και για την ακουστική, την οσφρητική ή την απτική αντίληψη. Συνεπώς, το επιχείρημα δεν προσφέρει επαρκή παραδείγματα για την απόδειξη της άποψης ότι αυτό που αντιλαμβανόμαστε άμεσα δεν μπορεί να είναι τα εξωτερικά αντικείμενα αλλά μόνο τα αισθητηριακά μας δεδομένα, διότι στηρίζεται μόνο σε μεμονωμένες περιπτώσεις της οπτικής μας αντίληψης.

Ο Dancy διατυπώνει μια διαφορετική άποψη ως κριτική του επιχειρήματος με βάση τη χρονική υστέρηση. Αναφέρει χαρακτηριστικά ότι, όταν θυμόμαστε κάτι που συνέβη

²⁷ Robinson, (1994), 80.

²⁸ Robinson, *ό.π.*, , 83.

πριν από καιρό το γεγονός ότι αυτό που θυμόμαστε δεν είναι χρονικά παρόν δεν καθιστά την ανάμνηση μας έμμεση.²⁹ Συνεπώς, αυτό που παρουσιάζεται άμεσα στην αντίληψη μας δεν προϋποθέτει και το γεγονός ότι πρέπει να είναι χωρο-χρονικά παρόν. Ένα ερώτημα που θα μπορούσε άλλωστε να διατυπωθεί είναι, τι μας εγγυάται ότι οι εικόνες που έχουμε για τον εξωτερικό κόσμο αντιστοιχούν στα πράγματα δηλαδή είναι τη στιγμή που τις βλέπουμε υπαρκτές; Αυτή η άποψη όμως παραπέμπει αναμφισβήτητα στο επιχείρημα της παραίσθησης και της ψευδαίσθησης που υποστηρίζει ότι πολλές φορές αντιλαμβανόμαστε ιδιότητες των αντικειμένων ή τα ίδια τα αντικείμενα τη στιγμή που αυτά δεν υφίστανται.

Ωστόσο, η αδυναμία αυτών των απαντήσεων και παράλληλα η άποψη που θα διατύπωνε ένας έμμεσος ρεαλιστής είναι η εξής. Η ιδέα ότι ένα αντικείμενο του παρελθόντος μπορεί να αποτελεί το περιεχόμενο μιας παρούσας νοητικής κατάστασης δεν μπορεί να νοηθεί εάν δεν υιοθετηθεί μια θεωρία που να ανάγει το περιεχόμενο της εμπειρίας σε μια μορφή αναπαράστασης. Το γεγονός, επομένως, ότι δεν έχουμε την ικανότητα να διακρίνουμε αλλαγές που συμβαίνουν πολύ γρήγορα δε σημαίνει ότι δεν μπορούμε να αντιληφθούμε κάτι που εν τω μεταξύ έχει πάψει να υπάρχει. Μπορούμε να αντιληφθούμε ένα αντικείμενο τη στιγμή που αυτό δεν υπάρχει εφόσον το περιεχόμενο της αντίληψης μας είναι αναπαραστασιακό. Αυτή η άποψη συνάδει με τη θεωρία των αισθητηριακών δεδομένων, η οποία θεωρεί ότι ανάμεσα στο υποκείμενο και στα πράγματα μεσολαβούν αισθητηριακά δεδομένα τα οποία αναπαριστούν τα αντικείμενα του εξωτερικού κόσμου έστω και αν αυτά έχουν πάψει να υπάρχουν.

---

²⁹ Dancy, J,(1985), 146.

1.2.3 ΤΟ ΑΙΤΙΑΚΟ ΕΠΙΧΕΙΡΗΜΑ

Το αιτιακό επιχείρημα (causal argument) επικαλείται την ύπαρξη αιτιακών αλυσίδων (causal chains) που συνδέουν το υποκείμενο που αντιλαμβάνεται με το αντικείμενο της αντίληψης του. Η παραδοχή από την οποία ξεκινά είναι ότι κατά την αντίληψη ενός αντικειμένου ενεργοποιούνται αιτιακές διαδικασίες που καταλήγουν στον εγκέφαλο και προκαλούν τις εμπειρίες μας. Εάν ωστόσο δεχθούμε ότι οι εμπειρίες μας έχουν κάποια περιεχόμενα θα πρέπει σύμφωνα με το αιτιακό επιχείρημα να υποστηριχθεί ότι τα περιεχόμενα των εμπειριών μας προκαλούνται από τα εξωτερικά αντικείμενα. Συνεπώς, κατά την αντίληψη τα εξωτερικά αντικείμενα δεν προσλαμβάνονται άμεσα, αντιθέτως, έχουν έναν αιτιακό ρόλο που μας κάνει να τα βλέπουμε με το σχήμα, το μέγεθος ή το χρώμα που έχουν.

Η άποψη αυτή προϋποθέτει την υιοθέτηση μιας έμμεσης πρόσληψης της πραγματικότητας καθώς τα αντικείμενα της αντίληψης έχουν τη δυνατότητα να προκαλούν τα αντίστοιχα ερεθίσματα στα αισθητήρια όργανα μας και τελικά να φτάνουν ως «αισθητηριακά δεδομένα» στο νου του αντιλαμβανόμενου υποκειμένου.

Το αιτιακό επιχείρημα θα μπορούσε να αναλυθεί ως εξής:

1. Η αντιληπτική εμπειρία λαμβάνει χώρα κατά το τέλος μιας αιτιακής αλυσίδας η οποία ξεκινάει από το εξωτερικό αντικείμενο και καταλήγει στον εγκέφαλο του αντιλαμβανόμενου υποκειμένου.

2. Τα αντικείμενα που βρίσκονται στα δυο αντίθετα άκρα της αιτιακής αλυσίδας δεν μπορεί να είναι ταυτόσημα.

3. Η αντιληπτική εμπειρία δεν είναι ταυτόσημη με το εξωτερικό αντικείμενο που αντιλαμβανόμαστε.

4. Το περιεχόμενο της αντιληπτικής εμπειρίας είναι μέρος της εμπειρίας.

5. Άρα, το περιεχόμενο της αντιληπτικής εμπειρίας δεν είναι ταυτόσημο με το εξωτερικό αντικείμενο που αντιλαμβανόμαστε.³⁰

---

³⁰ Robinson, (1994), 86.

Σύμφωνα με τον Robinson, υπάρχουν δύο θεωρίες οι οποίες εξηγούν την αιτιακή διαδικασία. Σύμφωνα με την πρώτη θεωρία στην οποία και στηρίζεται το αιτιακό επιχείρημα, υπάρχει μια περιοχή στον εγκέφαλο όπου ολοκληρώνεται η αιτιακή διαδικασία και κατ' αυτό τον τρόπο παράγεται η αντίληψη μαζί με το υποκειμενικό της περιεχόμενο. Η θεωρία αυτή ονομάζεται παραγωγική (generative) και ουσιαστικά συνιστά την ορθολογική βάση του αιτιακού επιχειρήματος. Σύμφωνα με τη δεύτερη θεωρία, η αιτιακή διαδικασία δεν παράγει την ενέργεια της αντίληψης με αποτέλεσμα το περιεχόμενο της αντίληψης να συνίσταται στις όψεις του φυσικού κόσμου όπου κατευθύνεται η συγκεκριμένη ενέργεια. Η θεωρία αυτή ονομάζεται επιλεκτική (selective) διότι, είναι η ίδια η αιτιακή διαδικασία που μας επιτρέπει να επιλέγουμε το περιεχόμενο της αντίληψης και άρα δεν το παράγει. Η επιλεκτική θεωρία κατά συνέπεια είναι αυτή που θα υιοθετούσε ένας άμεσος ρεαλιστής.

Παρακάτω εξετάζεται το αιτιακό επιχείρημα του Robinson που σε συνδυασμό με το επιχείρημα της ψευδαίσθησης καταρρίπτει αυτή την άποψη του άμεσου ρεαλισμού.³¹ Το αιτιακό επιχείρημα απαντά στην κριτική που διατυπώνεται από τον άμεσο ρεαλισμό ως προς το περιεχόμενο της αντίληψης που επιλεκτικά προσλαμβάνουν τα διαφορετικά αντιλαμβανόμενα υποκείμενα με το επιχείρημα που υποστηρίζει ότι, εάν παραδείγματος χάριν κατά την αντίληψη ενός αντικειμένου X το υποκείμενο A βλέπει το πραγματικό αντικείμενο έμμεσα ενώ το υποκείμενο B έχει τη ψευδαίσθηση του αντικειμένου, τα A και B έχουν εκείνη τη στιγμή φαινομενικά την ίδια αναπαράσταση μόνο που στην περίπτωση του A παράγεται αιτιακά από το X ενώ στην περίπτωση της ψευδαίσθησης υπάρχει μια παρεμβολή σε άλλο σημείο της αιτιακής αλυσίδας στον εγκέφαλο του υποκειμένου.³² Συνεπώς, σύμφωνα με τον έμμεσο ρεαλισμό ακόμη και στην περίπτωση της ψευδαίσθησης η αιτιακή αλυσίδα παράγει κατά τον ίδιο τρόπο το υποκειμενικό περιεχόμενο της αντίληψης.

---

³¹ Βλ. εντός κειμένου, 3^ο κεφ.

³² Robinson, (1994), VI, *The Revised and Successful Causal Argument for Sense-data*.

1.2.4 ΤΟ ΕΠΙΧΕΙΡΗΜΑ ΜΕ ΒΑΣΗ ΤΙΣ ΠΑΡΑΙΣΘΗΣΕΙΣ

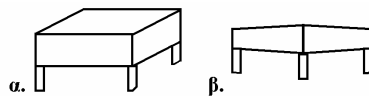
Πριν περάσουμε στην εξέταση του επιχειρήματος με βάση τις παραισθήσεις (argument from illusion) είναι απαραίτητο να διασαφηνιστεί ο όρος παραισθήση. Ως παραισθήση (illusion) ορίζουμε την αντιληπτική κατάσταση κατά την οποία ένα φυσικό αντικείμενο γίνεται αντιληπτό όμως το αντικείμενο αυτό αισθητηριακά εμφανίζεται διαφορετικό από εκείνο που πραγματικά είναι. Παραδείγματα: ο ουρανός φαίνεται να είναι μπλε ενώ στην πραγματικότητα δεν είναι μπλε. Τα αντικείμενα εξαιτίας του φωτισμού φαίνεται να αλλάζουν χρώματα ενώ στην πραγματικότητα παραμένουν τα ίδια. Ένα γλυκό ποτό εμφανίζει πικρή γεύση εάν έχουμε πει κάτι γλυκύτερο ενώ στην πραγματικότητα είναι γλυκό.

Μια γενική μορφή του επιχειρήματος της παραισθήσης είναι η εξής:

Υπάρχουν περιπτώσεις όπου τα αντικείμενα φαίνονται διαφορετικά στους διαφορετικούς παρατηρητές ή διαφορετικά στον ίδιο τον παρατηρητή υπό διαφορετικές συνθήκες. Ο τρόπος που εμφανίζονται εξαρτάται αιτιακά από περιβαλλοντικούς παράγοντες όπως η παρουσία φωτισμού, η θέση του παρατηρητή και η κατάσταση του νευρικού συστήματος του παρατηρητή. Ωστόσο, το γεγονός ότι τα αντικείμενα συμβαίνει να φαίνονται σε αρκετές περιπτώσεις διαφορετικά μας παρακινεί να σκεφτούμε ότι δεν αντιλαμβανόμαστε τον κόσμο όπως είναι στην πραγματικότητα. Όμως σε κάθε περίπτωση όπου γίνεται αντιληπτό ένα αντικείμενο υπάρχει κάτι το οποίο είναι άμεσα αντιληπτό και συμβαίνει να υπάρχει μια ποιοτική ομοιότητα μεταξύ των περιπτώσεων στις οποίες ένα αντικείμενο φαίνεται να έχει το πραγματικό του χρώμα και των περιπτώσεων όπου δεν το έχει. Τίποτε παρόλα ταύτα στη φύση της εμπειρίας μας δεν έχει την ικανότητα να χαράσσει τη διαχωριστική γραμμή της μιας περίπτωσης από την άλλη. Συνεπώς, αυτό το οποίο είναι άμεσα αντιληπτό και στις δυο περιπτώσεις αντίληψης δεν είναι το υλικό αντικείμενο. Είναι μια νοητική αναπαράσταση ή μια ιδέα του αντικειμένου που καλείται στη νεότερη φιλοσοφική σκέψη, αισθητηριακό δεδομένο.

Το επιχείρημα με βάση τις παραισθήσεις έχει την αρχή του στον Hume ο οποίος, παρατηρώντας ένα τραπέζι να μικραίνει καθώς απομακρυνόμαστε ή να μεταβάλλει το σχήμα του καθώς βρισκόμαστε σε διαφορετική οπτική γωνία διαπίστωσε ότι, εφόσον το

πραγματικό τραπέζι δεν υφίσταται καμιά μεταβολή και η ύπαρξή του είναι ανεξάρτητη από εμάς τότε αυτό που πρέπει να υπάρχει σε μας είναι μια νοητική αναπαράσταση του τραπεζιού (βλ. σχήματα α, β.). Η άποψη αυτή υποστηρίζει ότι οι εντυπώσεις που έχουμε μέσω των αισθήσεων εξαρτώνται από το νου μας και αναπαριστούν σε εμάς τα εξωτερικά αντικείμενα.

Μεταβολή σχημάτων υπό διαφορετική οπτική γωνία

Η πιο κεντρική διατύπωση του επιχειρήματος με βάση τις παραισθήσεις για την υποστήριξη του έμμεσου ρεαλισμού πρέπει να επισημάνουμε ότι έγινε από τον Ayer.³³ Ο Ayer στο γνωστό έργο του *Θεμέλια της Εμπειρικής Γνώσης* ξεκινάει θέτοντας το ερώτημα, «τι είδους αντικείμενα γνωρίζουμε άμεσα κατά την αντίληψη;». Σύμφωνα με το παράδειγμα που χρησιμοποιεί ο Ayer, όταν βλέπω ένα μολύβι μισοβυθισμένο σε ένα ποτήρι νερό, το βλέπω τεθλασμένο, δηλαδή έχω την παραίσθηση ότι είναι τεθλασμένο. Ωστόσο το μολύβι δεν είναι όντως τεθλασμένο, απλά φαίνεται τεθλασμένο λόγω της διάθλασης του φωτός. Άρα, λοιπόν, σε αυτή την περίπτωση δεν μπορεί να είναι το πραγματικό μολύβι αυτό που βλέπω τεθλασμένο, αλλά κάτι άλλο, δηλαδή κάτι που δεν υφίσταται στον εξωτερικό κόσμο αλλά είναι μια εσωτερική αναπαράσταση μέσα στο νου μου. Το συμπέρασμα από το παράδειγμα που χρησιμοποιεί ο Ayer είναι ότι, τα αντικείμενα τα οποία γνωρίζουμε άμεσα και παρεμβάλλονται πάντα είτε πρόκειται για αληθή είτε για ψευδή αντίληψη είναι τα αισθητηριακά δεδομένα.

Δύο επιχειρήματα που εξετάζουμε παρακάτω στηρίζουν αυτή την θέση. Το πρώτο καλείται «επιχείρημα του μη διακριτού» (argument from indistinguishability) και υποστηρίζει ότι δεν υπάρχει εγγενής διαφορά μεταξύ των αληθών (veridical) και ψευδών (delusive) αντιλήψεων κατά την αναπαράσταση των υλικών αντικειμένων.³⁴ Οι εμπειρίες

³³ Ayer, (1969), κεφ. 1-2.

³⁴ Price, 31, Ayer, 5-6.

μας δηλαδή και στις δυο περιπτώσεις είναι ποιοτικά πανομοιότυπες. Ωστόσο, εάν στην περίπτωση μιας ψευδούς αντίληψης βλέπαμε κάτι διαφορετικό από την περίπτωση μιας αληθούς αντίληψης τότε η εμπειρία μας θα ήταν ποιοτικά διαφορετική στις δυο αυτές περιπτώσεις. Αυτό που θα έπρεπε τότε να διαπιστώσουμε θα ήταν εάν και σε ποια περίπτωση επρόκειτο περί αντίληψης αισθητηριακού δεδομένου ή περί αντίληψης υλικού αντικειμένου. Επειδή όμως αυτό δεν είναι δυνατό να διαπιστωθεί έχοντας ως γνώμονα τον κοινό νου πρέπει να εξάγουμε ως συμπέρασμα ότι και στις δυο περιπτώσεις, δηλαδή είτε πρόκειται για αληθή είτε για ψευδή αντίληψη, αυτό που αντιλαμβανόμαστε είναι αντικείμενα του ίδιου είδους.

Το δεύτερο επιχείρημα το οποίο επικαλούνται οι φιλόσοφοι που ασπάζονται τα αισθητηριακά δεδομένα είναι γνωστό ως «επιχείρημα της συνέχειας» (continuity argument). Σύμφωνα με αυτό, οι αληθείς και οι ψευδείς αντιλήψεις έχουν μια συνέχεια η οποία περιλαμβάνει τόσο τις ποιότητες όσο και τις συνθήκες εμφάνισης των αντικειμένων.³⁵ Ο Ayer χρησιμοποιεί το παράδειγμα της σταδιακής προσέγγισης ενός αντικειμένου από απόσταση προκειμένου να εξηγήσει τη συνέχεια μεταξύ των περιπτώσεων που τα αντικείμενα εμφανίζονται να είναι διαφορετικά από αυτά που πραγματικά είναι και των περιπτώσεων αληθούς αντίληψης. Οι αληθείς και οι ψευδείς αντιλήψεις, όπως υποστηρίζει ο Ayer, φαίνεται να μεταβαίνουν ανεπαίσθητα οι μεν στις δε, ώστε και στις δυο περιπτώσεις το αντιληπτικό αντικείμενο να φαίνεται πανομοιότυπο. Συνεπώς, εάν με βάση αυτό τον συλλογισμό υποθέσουμε ότι στην παραίσθηση δεν αντιλαμβανόμαστε τίποτε άλλο παρά αισθητηριακά δεδομένα πρέπει να συμπεράνουμε ότι σε όλες τις περιπτώσεις αντίληψης αυτό που αντιλαμβανόμαστε άμεσα είναι τα αισθητηριακά δεδομένα.

Ο Robinson αναλύει το επιχείρημα με βάση τις παραισθήσεις διατυπώνοντας επτά προτάσεις:

1. Σε ορισμένες περιπτώσεις αντίληψης, φυσικά αντικείμενα εμφανίζονται να είναι διαφορετικά από ότι πραγματικά είναι, δηλαδή εμφανίζονται να έχουν αισθητές ποιότητες που στην πραγματικότητα δεν έχουν.

---

³⁵ Price (1996), 32, Ayer (1969), 8.

2. Οποτεδήποτε κάτι εμφανίζεται σε ένα υποκείμενο να έχει μια αισθητή ποιότητα, το υποκείμενο έχει επίγνωση κάποιου *υπαρκτού* πράγματος που έχει τη συγκεκριμένη ποιότητα (phenomenal principle, φαινόμενη αρχή).

3. Συνεπώς, σε ορισμένες περιπτώσεις αντίληψης το υποκείμενο έχει επίγνωση κάποιου πράγματος που έχει αισθητές ποιότητες τις οποίες δεν έχει το φυσικό αντικείμενο που υποτίθεται ότι γίνεται αντιληπτό από το υποκείμενο.

4. Εάν το Α έχει μια αισθητή ποιότητα που δεν έχει το Β τότε το Α δεν ταυτίζεται με το Β.

5. Συνεπώς, σε ορισμένες περιπτώσεις αντίληψης το υποκείμενο έχει επίγνωση κάποιου πράγματος το οποίο είναι διαφορετικό από το φυσικό αντικείμενο που το υποκείμενο υποτίθεται ότι αντιλαμβάνεται.

6. Υπάρχει όμως μια συνέχεια μεταξύ των περιπτώσεων που τα αντικείμενα εμφανίζονται να είναι διαφορετικά από αυτά που πραγματικά είναι και των περιπτώσεων αληθούς (veridical) αντίληψης. Για παράδειγμα, εάν η ύπαρξη ενός εσωτερικού αντικειμένου γίνεται αποδεκτή για όλες τις περιπτώσεις που βλέπουμε υπό γωνία ένα νόμισμα, δηλαδή το βλέπουμε ως έλλειψη, θα ήταν αδικαιολόγητο να ισχυριστούμε στην περίπτωση που το βλέπουμε υπό 90° , δηλαδή το βλέπουμε κυκλικό, ότι δεν μεσολαβεί κάποιο εσωτερικό αντικείμενο. Ο συγκεκριμένος ισχυρισμός θα ήταν αδικαιολόγητος δεδομένου ότι η γωνία 90° είναι συνεχής με την αμέσως προηγούμενη και την αμέσως επόμενη. Άρα η ίδια ανάλυση πρέπει να ισχύει και για τις περιπτώσεις αληθούς και για τις περιπτώσεις ψευδούς αντίληψης.

7. Συνεπώς, σε όλες τις περιπτώσεις αντίληψης το υποκείμενο έχει επίγνωση κάποιου πράγματος το οποίο είναι διαφορετικό από το φυσικό αντικείμενο που το υποκείμενο υποτίθεται ότι αντιλαμβάνεται.³⁶

Η φαινόμενη αρχή συνιστά την βάση του επιχειρήματος της παραίσθησης καθώς υποστηρίζει ότι όταν βλέπω μια ποιότητα υπάρχει αναμφίβολα κάποιο υπαρκτό πράγμα στο οποίο αντιστοιχεί αυτή η ποιότητα. Ωστόσο, το σημείο στο οποίο θα πρέπει να εστιάσουμε είναι ότι αυτό το υπαρκτό πράγμα δεν μπορεί να είναι το υλικό αντικείμενο καθώς στην περίπτωση της παραίσθησης το υποκείμενο έχει επίγνωση κάποιου

---

³⁶ Robinson, (1994), 57 - 58.

πράγματος διαφορετικού από το υλικό αντικείμενο που υποτίθεται ότι αντιλαμβάνεται. Τι μπορεί να είναι, συνεπώς, αυτό το οποίο βλέπω σε κάθε περίπτωση αντίληψης και δεν μπορώ να αμφιβάλω για την ύπαρξη του; Η απάντηση είναι ότι το μόνο για το οποίο δεν μπορώ να αμφιβάλω είναι το γεγονός ότι σε όλες τις περιπτώσεις αντίληψης ανάμεσα στο φυσικό αντικείμενο και στο αντιλαμβανόμενο υποκείμενο μεσολαβεί ένα αισθητηριακό δεδομένο.

1.2.5 ΤΟ ΕΠΙΧΕΙΡΗΜΑ ΜΕ ΒΑΣΗ ΤΙΣ ΨΕΥΔΑΙΣΘΗΣΕΙΣ

Ως ψευδαίσθηση (hallucination) ορίζουμε την αντιληπτική κατάσταση κατά την οποία νομίζουμε ότι βλέπουμε κάτι το οποίο στην πραγματικότητα δεν υπάρχει. Η ψευδαίσθηση έχει αναλογίες με την περίπτωση των ονείρων, όπου κάποιος βλέπει αντικείμενα που δεν υφίστανται καν στον εξωτερικό κόσμο.

Μια μορφή του επιχειρήματος της ψευδαίσθησης είναι η εξής: Όταν έχουμε μια ψευδαίσθηση π.χ. ενός φοίνικα συνήθως δεν μπορούμε να ξεχωρίσουμε την εμπειρία αυτή από την εμπειρία ενός πραγματικού δέντρου. Η ψευδαίσθηση και η εμπειρία που προκαλείται από πραγματικά αντικείμενα είναι ποιοτικά τόσο όμοιες, ώστε κάποιος που έχει τη ψευδαίσθηση να μη μπορεί από αυτή και μόνο να αποφασίσει αν πράγματι βλέπει κάτι πραγματικό ή όχι. Θα μπορούσε δηλαδή κανείς να έχει την ίδια εμπειρία του φοίνικα είτε υπάρχει πράγματι αυτό το δέντρο και προκαλεί την εμπειρία είτε πρόκειται για μια ψευδαίσθηση, στην οποία δεν αντιστοιχεί κανένα εξωτερικό αντικείμενο.³⁷

Πιο αναλυτικά το επιχείρημα με βάση τις ψευδαισθήσεις έχει τις ακόλουθες προκειμένες:³⁸

- 1) Για κάθε αληθή αντίληψη A είναι πιθανό να υπάρχει μια ψευδαίσθηση που είναι υποκειμενικά μη διακρίσιμη από την A.
- 2) Ένα υποκείμενο που βιώνει μια ψευδαίσθηση βλέπει κάτι.
- 3) Ωστόσο, αυτό που βλέπει δεν μπορεί να είναι ένα εξωτερικό φυσικό αντικείμενο παρά ένα εσωτερικό νοητικό αντικείμενο.
- 4) Εάν η αληθής αντίληψη είναι υποκειμενικά μη διακρίσιμη από την ψευδή αντίληψη και η τελευταία περιλαμβάνει την γνώση εσωτερικών αισθητηριακών φαινομένων ή αισθητηριακών δεδομένων,
τότε
- 5) Και στην αληθή αντίληψη έχουμε αντίστοιχα γνώση εσωτερικών αισθητηριακών φαινομένων ή αισθητηριακών δεδομένων.

³⁷ Βενιέρη Μαρία, 2.

³⁸ Smith A.D, (2002), 194.

Το επιχείρημα αυτό που είναι παρεμφερές με το επιχείρημα της παραίσθησης συμπεραίνει, ότι πρέπει να υπάρχει κάτι κοινό ανάμεσα στην ψευδαίσθηση και την αληθή αντίληψη που είναι νοητικό. Αυτό ονομάζεται αισθητηριακό δεδομένο και αποτελεί, σύμφωνα με τη θεωρία των αισθητηριακών δεδομένων, το άμεσο αντικείμενο της αντίληψης, που δικαιολογεί το γεγονός ότι στην ψευδαίσθηση νομίζουμε ότι βλέπουμε κάτι, ενώ στην πραγματικότητα δε βλέπουμε το εξωτερικό αντικείμενο.

Στο επιχείρημα της ψευδαίσθησης, το οποίο είναι κεντρικό στη διαπραγμάτευση του θέματος μας, θα επανέλθουμε στη συνέχεια.

2. ΚΡΙΤΙΚΗ ΤΗΣ ΘΕΩΡΙΑΣ ΤΩΝ ΑΙΣΘΗΤΗΡΙΑΚΩΝ ΔΕΔΟΜΕΝΩΝ

2.1 Η ΕΝΝΟΙΑ ΤΗΣ ΑΜΕΣΟΤΗΤΑΣ

Η διαφωνία της πλειονότητας των θεωριών που δεν αποδέχεται την ύπαρξη των αισθητηριακών δεδομένων εστιάζεται στο επιχείρημα της εν λόγω θεωρίας περί της ύπαρξης ενός κοινού παρανομαστή ανάμεσα στην αληθή αντίληψη, την παραίσθηση και την ψευδαίσθηση. Η άποψη περί του κοινού φαινομενολογικού χαρακτήρα των εμπειριών μας έχει δεχθεί έντονη κριτική κυρίως από την σκοπιά των οπαδών του άμεσου ρεαλισμού. Στα κεφάλαια που έπονται θα εξετάσουμε αυτή την κριτική βασιζόμενοι στα επιχειρήματα που έχουν διατυπωθεί από τον Austin και τον Putnam³⁹, καθώς και από τους οπαδούς της προθετικής ή αποβλεπτικής (intentional) θεωρίας της αντίληψης.

Πριν προχωρήσουμε, ωστόσο, είναι σκόπιμο να διασαφηνίσουμε την έννοια της αμεσότητας στη βάση της οποίας δομείται η κριτική στα αισθητηριακά δεδομένα. Τι σημαίνει δηλαδή να αντιλαμβάνομαι άμεσα τον κόσμο χωρίς τη διαμεσολάβηση εσωτερικών νοητικών οντοτήτων; Καταρχάς η αμεσότητα της αντίληψης θα πρέπει να θεωρηθεί ότι έγκειται στη μη-συναγωγικότητα (non-inferentiality) της αντίληψης. Όταν αντιλαμβάνομαι άμεσα ένα αντικείμενο δε συνάγω την παρουσία του από κάτι άλλο-εσωτερικές αναπαραστάσεις ή εσωτερικά αντικείμενα-αλλά μου παρουσιάζεται αυτό το ίδιο. Αυτό σημαίνει ότι δεν υπάρχουν ενδιάμεσα νοητικά αντικείμενα μέσω των οποίων έχουμε πρόσβαση στον εξωτερικό κόσμο παρά μόνο τα εξωτερικά υλικά αντικείμενα. Έτσι ο άμεσος ρεαλισμός υποστηρίζει ότι δεν μπορούμε να συναγάγουμε την ύπαρξη αισθητηριακών δεδομένων ορμώμενοι από το γεγονός ότι κάποιες φορές δεν μπορούμε να ξεχωρίσουμε την παραίσθηση και την ψευδαίσθηση από την αληθή αίσθηση. Κατά την παραίσθηση ή την ψευδαίσθηση εμφανίζεται κάτι φαινομενολογικά όμοιο, όμως, αυτό δεν ανταποκρίνεται στην πραγματικότητα. Το μόνο που μπορούμε να πούμε είναι

---

³⁹ Austin (1962), Putnam (1999).

ότι και στην αληθή αντίληψη και στην παραίσθηση αντιλαμβανόμαστε διαφορετικές όψεις της πραγματικότητας ενώ στην ψευδαίσθηση δεν υπάρχει φυσικό αντικείμενο.

Ας σκεφτούμε για παράδειγμα κάποια συνήθη περίπτωση αντιληπτικής εμπειρίας. Μπορούμε να φανταστούμε ότι στεκόμαστε στον κήπο ενός σπιτιού και παρακολουθούμε τις μέλισσες τη στιγμή κατά την οποία προσλαμβάνουν τη γύρη από τα άνθη των λουλουδιών, τα οποία φαίνεται να αλλάζουν χρώματα εξαιτίας της ηλιοφάνειας και της σκιάς, ενώ ένα ποδήλατο περνάει το δρόμο. Η αξίωση του άμεσου ρεαλισμού είναι ότι σε αυτή την περίπτωση λαμβάνοντας υπόψη ότι ο νους βρίσκεται σε μια φυσιολογική κατάσταση, η άποψη ότι μεσολαβούν αισθητηριακά δεδομένα και μετά έπονται ή συνάγονται από αυτά οι αντιλήψεις των φυσικών αντικειμένων είναι εσφαλμένη, καθώς δεν περιγράφει την πραγματική συνειδητή κατάσταση (conscious state) στην οποία βρισκόμαστε. Τι είναι λοιπόν αυτό το οποίο αντιλαμβανόμαστε; Τα μόνα πράγματα τα οποία αντιλαμβανόμαστε άμεσα είναι σύμφωνα με την άμεση θεώρηση της αντίληψης οι ίδιες οι μέλισσες, τα λουλούδια, το ποδήλατο και το φως του ήλιου και τίποτε τόσο λεπτό και δυσνόητο όσο τα αισθητηριακά δεδομένα.⁴⁰

Ακόμη και όταν τα πράγματα δεν είναι όπως φαίνονται, όπως στην περίπτωση της παραίσθησης, οι άμεσοι ρεαλιστές υποστηρίζουν ότι τα αντικείμενα που εμφανίζονται στο νου αποτελούν μόνο τρόπους με τους οποίους μπορούν να υπάρξουν τα πράγματα και δεν οφείλουν την ύπαρξη τους σε εσωτερικά αντικείμενα, όπως τα αισθητηριακά δεδομένα.

«Ίσως νομίζω ότι βλέπω έναν άνθρωπο, αλλά αποδεικνύεται ότι είναι μόνο ένας θάμνος, ίσως νομίζω ότι βλέπω ένα μαχαίρι, αλλά δεν υπάρχει τίποτε. Προφανώς, ο άνθρωπος και το μαχαίρι υπάρχουν μόνο στο νου μου. Αυτό δεν δείχνει ότι το καθετί υπάρχει στο νου μου; Ουδόλως. Το ζήτημα είναι απλά και μόνο ότι τα πράγματα μπορεί να δείχνουν διαφορετικά από ό, τι είναι, και μερικές φορές φαίνεται σαν να έχουμε μια αντίληψη, ενώ στην πραγματικότητα δεν έχουμε. Ένα βράδυ, εδώ και πολλά χρόνια, ήταν χειμώνας, οδηγούσα προς το γκαράζ μου και είδα μερικά γυαλιά στο δρόμο μου. Υπέθεσα ότι κάποιος θα έπρεπε να είχε σπάσει ένα μπουκάλι. Παρκάρισα το αυτοκίνητο μου εκεί κοντά στον δρόμο, έχοντας την πρόθεση να γυρίσω το επόμενο πρωί για να

---

⁴⁰ Bonjour Laurence, (2001).

καθαρίσω το δρόμο. Όταν επέστρεψα την επόμενη μέρα, βρήκα μόνο λιμνούλες με νερό και μικρά κομμάτια πάγου: αυτό που είχα δει ως γυαλί ήταν μόνο, στην πραγματικότητα, πάγος. Σε αυτή την εμπειρία, αυτό που είδα αρχικά και η μετέπειτα διόρθωση του δεν επιτελέστηκαν στο δωμάτιο του νου μου (...). Πολύ μάλλον, συνδέθηκα με τον κόσμο με διάφορους τρόπους, και αυτές οι σχέσεις βασίστηκαν στο γεγονός ότι ο πάγος μπορεί να φαίνεται, σε ορισμένες περιστάσεις, σαν γυαλί».⁴¹

Ας επισημανθεί, ότι ο άμεσος ρεαλισμός δεν αντιτίθεται στην άποψη που υποστηρίζει ότι η αισθητηριακή μας εμπειρία περιλαμβάνει διάφορες ποιότητες τις οποίες έχουμε τη δυνατότητα να γνωρίζουμε συνειδητά, όπως τα περίπλοκα σχέδια της μορφής και του χρώματος. Απεναντίας, το σημείο το οποίο τονίζει είναι ότι αντιλαμβανόμαστε μόνο τα υλικά αντικείμενα και τίποτε άλλο που είναι άμεσο μπροστά στο νου μας. Το γεγονός, λοιπόν, ότι κατά την περίπτωση μιας παραίσθησης οι ποιότητες ενός αντικειμένου εμφανίζονται διαφορετικές απ' ότι στην αληθή αντίληψη δε δικαιολογεί την ύπαρξη άλλων πέραν των υλικών αντικειμένων.

Είναι δυνατόν παραδείγματος χάριν να βλέπω ένα υλικό αντικείμενο, όπως έναν κύβο, ο οποίος υπό διαφορετική οπτική γωνία ή διαφορετική διάθλαση του φωτός να παρουσιάζει άλλο σχήμα, μέγεθος ή χρώμα. Μπορώ να δηλώσω με βεβαιότητα ότι αυτό το οποίο γνωρίζω άμεσα σε κάθε περίπτωση είναι τα διαφορετικά αισθητηριακά δεδομένα; Η απάντηση είναι σαφώς αρνητική: «Εάν το καθετί ήταν απλά εσωτερικό μέσα μας, ό, τι θα δινόταν σε εμάς θα ήταν οι σκιάσεις και τίποτε άλλο (...). Δεν θα μπορούσαμε ποτέ να διακρίνουμε ανάμεσα σε μια σκίαση, από τη μια, και σε μια πλευρά και μια όψη, από την άλλη. Αντιθέτως, οι διακρίσεις ανάμεσα σε πλευρές, όψεις και σκιάσεις καθιστούν εμφανέστερα σαφές ότι οι επιφάνειες και το θέαμα των πραγμάτων είναι 'εκεί έξω' και δίδονται έτσι στην αντίληψη μας».⁴²

Στις ενότητες που ακολουθούν θα εξεταστούν πλευρές αυτής της άποψης και θα διαπιστωθεί ότι στην ίδια βάση τοποθετούνται και κάποιες μορφές άμεσου ρεαλισμού, όπως η διαζευκτική (disjunctive) θεώρηση της εμπειρίας και η προθετική θεωρία της αντίληψης. Η πρώτη υποστηρίζει ότι δεν υπάρχει κάτι κοινό ανάμεσα στην αληθή

⁴¹ Sokolowsky Robert, (2000), 8.

⁴² Ο.π., 16.

αντίληψη και στην ψευδή αντίληψη (παραίσθηση-ψευδαίσθηση).⁴³ Στην περίπτωση δηλαδή της αληθούς αντίληψης έχουμε άμεση πρόσβαση στα πράγματα και τα αντικείμενα υπάρχουν ανεξάρτητα από εμάς (επιστροφή στον άμεσο ρεαλισμό), ενώ στην περίπτωση της παραίσθησης ή της ψευδαίσθησης το αντικείμενο της εμπειρίας μας είναι ένα απλό φαινόμενο. Οι οπαδοί μάλιστα αυτής της θεωρίας με το ευρέως γνωστό επιχείρημα της διαφάνειας της εμπειρίας (argument from transparency), υποστηρίζουν ότι κατά την αντίληψη δε μας αποκαλύπτονται οι ποιότητες της εμπειρίας παρά μόνο οι ποιότητες των αντικειμένων της εμπειρίας.⁴⁴ Έτσι δέχονται ότι τα αντικείμενα της αντίληψης είναι μόνο τα ίδια τα πράγματα του φυσικού κόσμου. Η άποψη αυτή εξετάζεται από τον Austin και τον Putnam καθώς και στο τελευταίο κεφάλαιο αυτής της εργασίας που μελετά την αντίδραση της διαζευκτικής θεωρίας στο επιχείρημα της ψευδαίσθησης.

Η δεύτερη θεωρία έχει ως βασικό άξονα την αντικατάσταση των απροσδιόριστων οντολογικά αισθητηριακών δεδομένων με προθετικά αντικείμενα τα οποία είναι άμεσα αντιληπτά και αποδίδονται σε όλες τις νοητικές καταστάσεις. Στην ενότητα που ακολουθεί θα εξετάσουμε την κριτική που ασκεί στο κομβικό για τα αισθητηριακά δεδομένα επιχείρημα της παραίσθησης-ψευδαίσθησης η προθετική θεωρία και θα δούμε τα βασικότερα προβλήματα που αντιμετωπίζει.⁴⁵

---

⁴³ Βασικοί εκπρόσωποι της διαζευκτικής θεωρίας είναι μεταξύ άλλων οι Hinton (1973), Snowdon (1979), Mc Dowell (1982), Martin (1995).

⁴⁴ Tye (1992), Martin (2002).

⁴⁵ Εφεξής θα χρησιμοποιώ τον όρο προθετική θεωρία.

2.2 Η ΚΡΙΤΙΚΗ ΤΗΣ ΠΡΟΘΕΤΙΚΗΣ ΘΕΩΡΙΑΣ

Η βασική ιδέα γύρω από την οποία αρθρώνεται η προθετική θεωρία είναι ότι κατά την αληθή αντίληψη, την παραίσθηση και την ψευδαίσθηση δεν έχουμε πρόσβαση σε κάποια αισθητηριακά δεδομένα αλλά σε προθετικά αντικείμενα. Παρακάτω θα παρουσιάσουμε αυτή τη θεωρία μέσα από την κριτική που ασκεί στη θεωρία των αισθητηριακών δεδομένων.

Καταρχάς θα πρέπει να εξηγήσουμε τον όρο προθετικότητα ο οποίος εισάγεται στη νεότερη φιλοσοφία και χρησιμοποιείται από φιλοσόφους όπως οι Brentano, Husserl, Anscombe κ.α.⁴⁶ Η προθετικότητα σύμφωνα με τη φιλοσοφική παράδοση ορίζεται ως το εγγενές χαρακτηριστικό γνώρισμα μιας κατάστασης του νου η οποία αναφέρεται σε ένα αντικείμενο το οποίο ονομάζεται προθετικό αντικείμενο. Η προθετικότητα δεν προϋποθέτει απαραίτητα την ύπαρξη του αντικειμένου της και υπό αυτή την έννοια δεν είναι σχεσιακή, όπως είναι τα αισθητηριακά δεδομένα. Η προθετικότητα χαρακτηρίζει νοητικές καταστάσεις οι οποίες έχουν προθετικό η αναπαραστασιακό περιεχόμενο.⁴⁷ Το ερώτημα όμως είναι, πως ορίζουν οι υποστηρικτές της προθετικής θεωρίας αυτό το περιεχόμενο.

Σύμφωνα με τον Searle,⁴⁸ ορισμένες νοητικές καταστάσεις, που είναι προτασιακές στάσεις (propositional attitudes), όπως οι πεποιθήσεις (beliefs), οι φόβοι, οι ελπίδες και οι επιθυμίες, έχουν προθετικό περιεχόμενο (intentional content), το οποίο εκφράζεται με προτάσεις του τύπου « Ο Γιάννης πιστεύει, ελπίζει ότι, (κ.τ.λ.) θα κερδίσει τον αγώνα». Τέτοιες προτάσεις χαρακτηρίζονται, όπως φαίνεται στο παράδειγμα, από την ύπαρξη ενός υποκειμένου Α, ενός ρήματος που φανερώνει τη διάθεση ή τη στάση του υποκειμένου και μιας πρότασης Π που εκφράζει το περιεχόμενο. Το χαρακτηριστικό γνώρισμα των προτασιακών στάσεων είναι ότι το προθετικό τους περιεχόμενο – ο τρόπος με τον οποίο αναπαριστούν τον κόσμο- μπορεί να αντιστοιχεί είτε σε κάτι αληθές είτε σε κάτι ψευδές. Έτσι, παραδείγματος χάριν, εάν πούμε ότι « ο Γιαννάκης πιστεύει ότι ο Άγιος Βασίλης φέρνει δώρα», η πρόταση « ο Άγιος Βασίλης φέρνει δώρα» είναι ψευδής

⁴⁶ Brentano (1874), 271-2, Husserl (1900/1901), 216, Anscombe (1965).

⁴⁷ Οι νοητικές καταστάσεις έχουν προθετικότητα επειδή αναπαριστούν τον κόσμο πρόκειται όμως για μια αναπαράσταση που γίνεται στο υποπροσωπικό επίπεδο

⁴⁸ Searle, R. J., (1983).

διότι αναφέρεται σε ένα εμπειρικά ανύπαρκτο πρόσωπο. Αυτή όμως η πρόταση σύμφωνα με την προθετική θεωρία είναι κατανοητή, δίχως να κάνουμε λόγο για την ύπαρξη κάποιας νοητικής οντότητας, όπως υποστηρίζουν οι οπαδοί των αισθητηριακών δεδομένων. Απλώς, ο Άγιος Βασίλης είναι ένα προθετικό αντικείμενο το οποίο δεν είναι υπαρκτό.

Εάν τώρα, οι αντιληπτικές καταστάσεις θεωρηθούν ως προτασιακές στάσεις, τότε αναφέρονται σε ένα προθετικό αντικείμενο το οποίο μπορεί να υπάρχει στην πραγματικότητα ή να μην υπάρχει. Έτσι, οι οπαδοί της προθετικής θεωρίας διατείνονται ότι όταν έχουμε την ψευδαίσθηση μιας γαλάζιας ζέβρας, δεν χρειάζεται να υποθέσουμε ότι υπάρχει κάποια νοητική οντότητα, όπως υποστηρίζουν οι οπαδοί των αισθητηριακών δεδομένων, η οποία αποτελεί το άμεσο αντικείμενο της αντίληψης. Μπορούμε να θεωρήσουμε την γαλάζια ζέβρα ως ένα προθετικό αντικείμενο, το οποίο δεν υπάρχει στην πραγματικότητα. Εφόσον μάλιστα η αντίληψη θεωρηθεί ως μια νοητική αναπαράσταση με προτασιακό περιεχόμενο του τύπου «βλέπω ότι...», τότε μπορούμε να πούμε απλώς ότι στην περίπτωση της ψευδαίσθησης, η πρόταση «βλέπω ότι μπαίνει στην αίθουσα μια γαλάζια ζέβρα», η οποία εκφράζει το προθετικό της περιεχόμενο, είναι ψευδής.

Οι οπαδοί του νέου αυτού είδους αναπαραστασιακής θεωρίας, προσπαθούν, όπως καθίσταται φανερό να αντιμετωπίσουν το επιχείρημα της ψευδαίσθησης εξομοιώνοντας όλες τις αντιληπτικές καταστάσεις με νοητικές αναπαραστάσεις που έχουν προθετικό ή προτασιακό περιεχόμενο. Η αληθής και η ψευδής αντίληψη έχουν σύμφωνα με αυτή τη θεωρία ένα κοινό στοιχείο (common element). Ποιο είναι αυτό; Είναι η νοητική αναπαράσταση που έχει προθετικό ή προτασιακό περιεχόμενο και στη περίπτωση της αληθούς αντίληψης αντιστοιχεί σε μια πραγματική κατάσταση, ενώ στην ψευδή αντίληψη δεν υπάρχει τέτοια αντιστοιχία.

Ωστόσο, η αντικατάσταση των αισθητηριακών δεδομένων με προθετικά αντικείμενα που έχει σκοπό την αντιμετώπιση του επιχειρήματος της ψευδαίσθησης, φαίνεται να αγνοεί κατά κάποιο τρόπο το φαινομενολογικό χαρακτήρα των εμπειριών μας. Η προθετική θεωρία, δε λαμβάνει υπόψη της τις αισθητές ποιότητες των αντικειμένων στις περιπτώσεις της αληθούς και της μη αληθούς αντίληψης, μόνο διαχωρίζει τις δύο παραπάνω περιπτώσεις, χρησιμοποιώντας το κριτήριο του αληθούς ή του ψευδούς

προθετικού περιεχομένου, αντίστοιχα. Σε αυτό το σημείο φαίνεται να εξομοιώνει τις αντιληπτικές καταστάσεις με προτασιακές στάσεις όπως η πεποίθηση, η σκέψη, ο φόβος, η ελπίδα κ.τ.λ. Όταν όμως αντιλαμβανόμαστε ένα αντικείμενο είτε κατά την αληθή αντίληψη είτε κατά την ψευδαίσθηση, υπάρχει η αίσθηση κάποιου πράγματος που είναι παρόν στη συνείδηση μας, π.χ. βλέπουμε ένα χρώμα ή ακούμε έναν ήχο. Δε συμβαίνει όμως το ίδιο όταν σκεφτόμαστε ένα πράγμα ή ένα γεγονός, διότι το πράγμα μπορεί να είναι ανύπαρκτο, όπως άλλωστε και το γεγονός. Ως εκ τούτου, η προσπάθεια να εξομοιωθούν όλες οι αντιληπτικές καταστάσεις με άλλες προτασιακές στάσεις, αντιμετωπίζει δυσκολίες.

Επίσης, άλλη μια αδυναμία αυτής της θεωρίας είναι ότι δε μας εξηγεί επαρκώς τι είναι τα προθετικά αντικείμενα μιας αντιληπτικής εμπειρίας. Αυτό που διατείνονται οι οπαδοί της προθετικής θεωρίας είναι ότι στην αληθή αντίληψη προθετικά αντικείμενα είναι τα συνήθη ανεξάρτητα από το νου αντικείμενα όπως το καπέλο, το τραπέζι, το χιόνι καθώς και οι ιδιότητες τους ενώ στην ψευδαίσθηση είναι τα εξαρτώμενα από το νου αντικείμενα. Η προθετική θεωρία, όμως, δε μας εξηγεί τη φύση των προθετικών αντικειμένων στην περίπτωση της ψευδαίσθησης, διότι πως μπορεί να διακριθεί η αναπαράσταση ενός λεμονιού από την αναπαράσταση ενός γκρέιπ-φρούτ, όταν και οι δυο αναπαραστάσεις τυγχάνει να είναι ψευδείς; Ποιο είναι το αντικείμενο της εμπειρίας μας σε αυτή την περίπτωση;⁴⁹

Τα ερωτήματα αυτά προέτρεψαν τους φιλοσόφους να σκεφτούν ότι η αναφορά στα ποιοτικά χαρακτηριστικά της εμπειρίας είναι καθώς φαίνεται απαραίτητη, προκειμένου να εξηγηθεί ο φαινομενικός χαρακτήρας μιας εμπειρίας. Κάποιοι φιλόσοφοι στο πλαίσιο αυτό κάνουν λόγο για την ύπαρξη των *qualia*, δηλαδή, των εγγενών ποιοτήτων μιας νοητικής κατάστασης που καθορίζουν το φαινομενικό χαρακτήρα μιας εμπειρίας.⁵⁰ Η πρόταση όμως αυτή και πάλι αντίκειται στον αρχικό ορισμό που υποστηρίζει ότι, όταν η αντίληψη είναι αληθής ή ψευδαισθητική, τα πράγματα που γίνονται αντιληπτά δεν είναι άλλα παρά τα συνηθισμένα ανεξάρτητα από το νου αντικείμενα γύρω από μας.

Κάποιοι άλλοι φιλόσοφοι, τάσσονται κατά της προθετικής θεωρίας κυρίως, επειδή παραβλέπει την άποψη του κοινού νου, ότι δηλαδή τα άμεσα αντικείμενα της αντίληψης

⁴⁹ Crane, (2005), 3.3.2.

⁵⁰ Peacocke (1983), κεφ 1, Shoemaker (1990), Block (1997).

μας είναι τα φυσικά αντικείμενα της καθημερινής ζωής που βρίσκονται έξω από εμάς και ανάγει την αντίληψη σε καταστάσεις του νου.⁵¹ Σύμφωνα με αυτή την άποψη η προθετικότητα δεν αποτελεί λύση στο πρόβλημα της αντίληψης, αφού, όταν έχουμε αληθή αντίληψη, μας παρουσιάζεται στο νου ένα πραγματικό αντικείμενο, ένα αντικείμενο δηλαδή που υπάρχει ανεξάρτητα από εμάς και έτσι η αντίληψη αποτελεί μια σχέση ανάμεσα στο υποκείμενο και στο αντικείμενο. Όμως, ακόμη και αυτή η άποψη αφήνει ερωτηματικά για το πρόβλημα της ψευδαίσθησης. Τι είναι δηλαδή αυτό το οποίο βλέπουμε στη ψευδαίσθηση; Ο Mc Dowell απαντά ότι το αντικείμενο της εμπειρίας μας στη ψευδαίσθηση είναι ένα απλό φαινόμενο (a mere appearance). Αυτή η άποψη όμως δε μας εξηγεί τι συμβαίνει στην περίπτωση όπου το υποκείμενο δεν μπορεί να ξεχωρίσει την αληθή από την ψευδή αντίληψη, δηλαδή και οι δύο είναι φαινομενολογικά όμοιες. Εάν λοιπόν δεν προταθούν απαντήσεις σε αυτά τα ερωτήματα δεν μπορούμε να πούμε ότι οι θεωρίες αυτές έχουν το προβάδισμα έναντι της θεωρίας των αισθητηριακών δεδομένων για την εξήγηση της αντίληψης.

Παρακάτω εξετάζεται η κριτική που έχει ασκηθεί στο επιχείρημα της παραίσθησης και στο επιχείρημα της ψευδαίσθησης με αναφορές στα αντεπιχειρήματα που προβάλλουν ο Austin και ο Putnam.

---

⁵¹ Mc Dowell, (1987).

2.3 Η ΚΡΙΤΙΚΗ ΤΟΥ AUSTIN ΣΤΟ ΕΠΙΧΕΙΡΗΜΑ ΜΕ ΒΑΣΗ ΤΙΣ ΠΑΡΑΙΣΘΗΣΕΙΣ

Το επιχείρημα με βάση τις παραισθήσεις όπως είδαμε υποστηρίζει ότι αυτό που αντιλαμβανόμαστε άμεσα είτε στην αληθή αντίληψη είτε στην παραίσθηση είναι πάντα αισθητηριακά δεδομένα και ποτέ υλικά αντικείμενα. Σε αυτή την ενότητα θα εξεταστεί η απάντηση του Austin στο επιχείρημα με βάση τις παραισθήσεις που έχει διατυπωθεί από τον Ayer.⁵²

Το επιχείρημα με βάση τις παραισθήσεις σύμφωνα με τον Ayer στηρίζεται στη διαπίστωση ότι συχνά τα υλικά αντικείμενα παρουσιάζουν διαφορετικές ιδιότητες στους διαφορετικούς παρατηρητές ή ακόμη και στον ίδιο παρατηρητή, όμως, σε διαφορετικές συνθήκες.⁵³ Συγκεκριμένα η άποψη αυτή υποστηρίζει ότι εάν λάβουμε υπόψη μας τις υποθέσεις α) ενός μολυβιού που στην πραγματικότητα δεν αλλάζει το σχήμα του όταν το βυθίσουμε μέσα σε νερό και β) ενός μολυβιού που δεν μπορεί να παρουσιάζεται ταυτοχρόνως σε μας σχηματικά και κυρτό και ίσιο, συμπεραίνεται ότι τουλάχιστον η μία από τις δύο εμφανίσεις του μολυβιού στην εμπειρία μας είναι απατηλή (delusive). Συνεπώς, κατά τον Ayer, ακόμη και στην περίπτωση κατά την οποία αυτό που βλέπουμε δε συνιστά την πραγματική ποιότητα ενός υλικού αντικειμένου, υποτίθεται ότι βλέπουμε κάτι. Αυτό το οποίο βλέπουμε αποκαλείται «αισθητηριακό δεδομένο» και είναι παρόν σε όλες τις περιπτώσεις της αντίληψης.

Σύμφωνα με αυτό το επιχείρημα, αυτό που πραγματικά βλέπουμε από την οπτική του πρώτου προσώπου, δηλαδή στο φαινομενολογικό επίπεδο, δεν είναι το πραγματικό μολύβι, αλλά μια νοητική αναπαράσταση του μολυβιού. Συνεπώς, εάν λάβουμε υπόψη μας ότι οι παραισθήσεις και οι ψευδαισθήσεις είναι φαινομενολογικά ίδιες με την αληθή αντίληψη, τότε μπορούμε να συμπεράνουμε ότι και στην αληθή αντίληψη αυτό που πραγματικά αντιλαμβανόμαστε άμεσα δεν είναι τα αντικείμενα του εξωτερικού κόσμου αλλά νοητικές αναπαραστάσεις τους.

Κύριος επικριτής αυτού του επιχειρήματος θεωρείται ο Austin ο οποίος στο πλαίσιο της κριτικής που ασκεί στα αισθητηριακά δεδομένα υποστηρίζει ότι τα πράγματα

⁵² Austin, (1964), Ayer, (1969).

⁵³ Ayer, (1969), κεφ. 1-2.

αποκαλύπτονται στον εκάστοτε παρατηρητή όπως πραγματικά είναι και το γεγονός αυτό δεν έχει να κάνει με τις συνθήκες κάτω από τις οποίες ο ίδιος ευρίσκεται κατά την αντίληψη ενός αντικειμένου. Όταν παραδείγματος χάριν λέμε ότι: «Το πετρέλαιο φαίνεται σαν το νερό» δεν αποκαλύπτουμε ένα γεγονός που έχει ως βάση εμάς αλλά το πετρέλαιο. Συνεπώς, η αντίληψη συνάδει με την άμεση πρόσβαση στα υλικά αντικείμενα.⁵⁴

Ο Austin διατυπώνει επίσης την άποψη ότι, οι αληθείς εμπειρίες που έχουμε διαφέρουν ποιοτικά από τις ψευδείς εμπειρίες. Ακόμη κι αν πολλές φορές δεν μπορούμε να διακρίνουμε το Α από το Β αυτό δε δικαιολογεί την πίστη ότι τα Α και Β είναι μη διακρίσιμα σε όλες τις περιπτώσεις. Ενδεχομένως η αντίληψη μας να έχει επηρεαστεί από κάποιους άλλους παράγοντες όπως η αδυναμία μας τη δεδομένη στιγμή να ξεχωρίσουμε τα αντικείμενα ή τα γεγονότα. Εάν παραδείγματος χάριν, αναφέρει, ονειρευτώ ότι βλέπω εμπρός μου τον Πάπα το ερώτημα είναι, πώς είναι λογικά δυνατό να υποθέσω ότι η συγκεκριμένη εμπειρία είναι ποιοτικά πανομοιότυπη με μια αληθή εμπειρία κατά την οποία βλέπω τον Πάπα. Εάν δηλαδή τα όνειρα ήταν ποιοτικά πανομοιότυπα με τις αληθείς εμπειρίες τότε, κάθε αληθής εμπειρία θα έμοιαζε με όνειρο.⁵⁵

Παρακάτω εξετάζονται εκτενέστερα τα επιχειρήματα του Ayer και του Austin, όπως διατυπώνονται από τον Austin.

Σύμφωνα με το επιχείρημα του Ayer:⁵⁶

1) Το μολύβι σε κανονικές συνθήκες είναι ίσιο, όμως όταν το βυθίσουμε στο νερό φαίνεται να είναι κυρτό.

2) Ωστόσο, το μολύβι είναι ίσιο ακόμη και όταν το βουτήξουμε στο νερό.

3) Συνεπώς, όταν βλέπουμε το μολύβι κυρτό έχουμε μια παραίσθηση.

4) Εάν όμως το κυρτό μολύβι που βλέπουμε είναι παραίσθηση, τότε δε βλέπουμε το πραγματικό μολύβι.

---

⁵⁴ Ayer, (1967), 130.

⁵⁵ Austin, (1964), V, 48.

⁵⁶ Austin, *ό.π.*, V, 45.

5) Ωστόσο, ακόμη και αν δε βλέπουμε το πραγματικό μολύβι υπάρχει κάτι το οποίο βλέπουμε.

6) Αποκαλούμε αυτό που βλέπουμε αισθητηριακό δεδομένο.

Η απάντηση του Austin στο επιχείρημα του Ayer είναι ότι βλέπουμε το πραγματικό μολύβι και όχι ένα αισθητηριακό δεδομένο, απλώς αυτό το μολύβι μας φαίνεται κυρτό. Γιατί εάν δε το βλέπαμε πως θα γνωρίζαμε ότι είναι κυρτό;

Ο Ayer διατυπώνει επί τούτου ένα επιχείρημα στο οποίο ουσιαστικά δέχεται ότι ακόμη και στην περίπτωση της παραίσθησης το άμεσο αντιληπτικό αντικείμενο που βλέπει το αντιλαμβανόμενο υποκείμενο είναι, το αισθητηριακό δεδομένο. Εφόσον δηλαδή το άτομο που βιώνει μια παραίσθηση:

α) Δεν αντιλαμβάνεται τίποτε υλικό

β) Όμως, βλέπει κάτι

Τότε:

γ) Αποκαλούμε αυτό το οποίο βλέπει αισθητηριακό δεδομένο.

Ποια δικαιοδοσία όμως έχουμε, απαντάει ο Austin, να ονομάζουμε τα αντικείμενα της παραίσθησης αισθητηριακά δεδομένα; Από τη στιγμή που βλέπουμε ένα αντικείμενο το οποίο παρουσιάζει διαφορετικές ποιότητες αυτό το οποίο βλέπουμε έχει ονομασία και αποκαλείται παραίσθηση.

Ο Ayer προσπαθεί να δείξει με ακόμη ένα παράδειγμα ότι σε κάθε περίπτωση αντίληψης τα άμεσα αντικείμενα που προσλαμβάνουμε δεν είναι άλλα από τα αισθητηριακά δεδομένα.

Σύμφωνα με το επιχείρημα του Ayer:⁵⁷

1) Όταν βλέπω τον εαυτό μου στον καθρέφτη το σώμα μου φαίνεται να είναι πίσω από τον καθρέφτη.

---

⁵⁷ Austin, (1964), III, 31.

- 2) Ωστόσο, το σώμα μου δεν είναι πίσω από τον καθρέφτη.
- 3) Συνεπώς η εικόνα του σώματος μου πίσω από τον καθρέφτη είναι απατηλή.
- 4) Εάν η εικόνα του σώματος μου πίσω από τον καθρέφτη είναι απατηλή, τότε δεν βλέπω το σώμα μου.
- 5) Ωστόσο, ακόμη και αν δεν βλέπω το σώμα μου, βλέπω κάτι.
- 6) Αποκαλούμε αυτό που βλέπουμε αισθητηριακό δεδομένο.

Ο Austin διατυπώνει και πάλι όμως μια διαφορετική άποψη. Η κριτική που ασκεί στον Ayer έγκειται στο ερώτημα, γιατί να υποθέσουμε ότι δε βλέπουμε το σώμα μας; Η εισαγωγή δηλαδή ενός άλλου αντικειμένου- του αισθητηριακού δεδομένου- στη θέση του σώματος μας δεν μπορεί να είναι βάσιμη διότι αυτό που βλέπουμε είναι το σώμα μας με την διαφορά ότι το βλέπουμε έμμεσα διαμέσου του καθρέφτη.

Ένα άλλο επιχείρημα που αντιτείνει ο Ayer είναι το ακόλουθο:

- 1) Ένα άτομο το οποίο βλέπει ένα κέρμα κάθετα, έχει μια διαφορετικού περιεχομένου αντίληψη από ένα άλλο άτομο που το βλέπει από ορισμένη γωνία.
- 2) Ωστόσο, και τα δύο άτομα βλέπουν το ίδιο αντικείμενο.
- 3) Συνεπώς, το αντικείμενο δεν είναι το περιεχόμενο της αντίληψης.
- 4) Αποκαλούμε περιεχόμενο της αντίληψης ένα αισθητηριακό δεδομένο.⁵⁸

Ο Ayer βάσει του παραπάνω επιχειρήματος διαπιστώνει ότι η αληθής αντίληψη μοιράζεται την ίδια εγγενή ιδιότητα με τη μη αληθή αντίληψη. Εάν το περιεχόμενο της αντίληψης ήταν διαφορετικό στην περίπτωση της αληθούς και της ψευδούς αντίληψης αντίστοιχα, τότε θα έπρεπε η εμπειρία μας να ήταν και ποιοτικά διαφορετική για κάθε μια από τις δύο περιπτώσεις. Ωστόσο, αυτό που φαίνεται να υπερισχύει κατά τον Ayer είναι ότι, οι μη αληθείς αντιλήψεις είναι ποιοτικά μη διακρίσιμες (indistinguishable) από τις αληθείς αντιλήψεις. Στο βαθμό δηλαδή που ένα αντικείμενο μοιάζει με Π τότε είναι μη διακρίσιμο από ένα άλλο αντικείμενο που είναι το ίδιο το Π.

---

⁵⁸ Austin, (1964), V, 48.

Ο Austin προβάλλει το εξής αντεπιχείρημα: Η μη αληθής αντίληψη μπορεί να είναι ποιοτικά μη διακρίσιμη από την αληθή αντίληψη. Είναι δυνατόν δυο αντικείμενα, παραδείγματος χάριν, ένα κομμάτι σαπουνι με τη μορφή λεμονιού και ένα λεμόνι, να έχουν διαφορετικές εγγενείς ιδιότητες, όμως, να φαίνονται ακριβώς τα ίδια. Το γεγονός όμως ότι είναι μη διακριτά δε σημαίνει βέβαια ότι έχουν την ίδια φύση. Στην περίπτωση της αντιληπτικής διαδικασίας μπορούμε αντίστοιχα να βλέπουμε στην αληθή αντίληψη το ίδιο το πραγματικό αντικείμενο, ενώ στην ψευδή αντίληψη το νοητικό, αν και εμείς δεν μπορούμε να τα ξεχωρίσουμε.

Η απάντηση αυτή του Austin είναι ένα ισχυρό χτύπημα στο επιχείρημα της ψευδαίσθησης. Μόνο με το διευρυμένο επιχείρημα του Robinson που εξετάζεται παρακάτω δίνεται μια απόκριση εξίσου σθεναρή⁵⁹.

---

⁵⁹ Βλ. εντός κειμένου, 3^ο κεφ.

2.4 Η ΚΡΙΤΙΚΗ ΤΟΥ PUTNAM ΣΤΟ ΕΠΙΧΕΙΡΗΜΑ ΜΕ ΒΑΣΗ ΤΙΣ ΨΕΥΔΑΙΣΘΗΣΕΙΣ

Το επιχείρημα της ψευδαίσθησης, όπως είδαμε, θέτει υπό αμφισβήτηση τον άμεσο ρεαλισμό την άποψη δηλαδή ότι τα αντικείμενα που αντιλαμβανόμαστε βρίσκονται έξω από εμάς, και γίνονται αντιληπτά χωρίς τη διαμεσολάβηση εσωτερικών οντοτήτων. Οι προκείμενες στις οποίες βασίστηκε αυτό το επιχείρημα είναι ότι ενώ η αντίληψη, κατά την συνήθη άποψη, φαίνεται να μας συνδέει με τα ανεξάρτητα από το νου αντικείμενα της εμπειρίας, ωστόσο, είναι πιθανό να έχουμε μια εμπειρία, η οποία να ομοιάζει με την αντίληψη ανεξάρτητων από το νου αντικειμένων, όμως, στην πραγματικότητα να μη γίνεται αντιληπτό κανένα αντικείμενο ανεξάρτητο από το νου. Αυτό ακριβώς αποκαλούμε ψευδαίσθηση. Εάν όμως δεχθούμε ότι η ψευδαίσθηση είναι μια ίδιου τύπου νοητική κατάσταση με την αντίληψη, τότε αυτό το οποίο συνάγεται είναι ότι η αντίληψη δε μας συνδέει με τα ανεξάρτητα από το νου αντικείμενα της εμπειρίας αλλά με κάποιες εσωτερικές νοητικές οντότητες που καλούνται αισθητηριακά δεδομένα.⁶⁰

Εν προκειμένω θα παρουσιάσουμε μια εκδοχή του επιχειρήματος της ψευδαίσθησης που διατύπωσε ο Hilary Putnam⁶¹, οπαδός του φυσικού ρεαλισμού (physical realism), στα πλαίσια της κριτικής που ασκεί στα αισθητηριακά δεδομένα.⁶² Οι βασικοί άξονες αυτής της κριτικής εντοπίζονται στο επιχείρημα που αμφισβητεί την άποψη ότι η αντίληψη και η υποκειμενικά μη διακριτή ψευδαίσθηση συνιστούν ίδιου τύπου νοητικές καταστάσεις και άρα έχουν έναν κοινό υποκειμενικό πυρήνα ή όπως διαφορετικά λέγεται έναν μέγιστο κοινό παράγοντα (highest common factor).⁶³ Ο Putnam, αναφέρει το ακόλουθο παράδειγμα:

«Ας υποθέσουμε ότι κάποια που ονομάζεται Ελένη έχει υποθετικά την εμπειρία ενός ονείρου που είναι τόσο αληθινό σαν να βρίσκεται στην πραγματικότητα σε ένα μέρος. Όμως σε ένα μέρος που δεν έχει πάει, ας πούμε μπροστά από το Taj Mahal. Η κλασική θεωρία των αισθητηριακών δεδομένων υποστηρίζει ότι, η Ελένη αναμφισβήτητα έχει

⁶⁰ Broad (1923), Price (1932), Ayer (1969).

⁶¹ Putnam, (1999).

⁶² Ο Putnam προτιμά αντί για τον όρο «άμεσος ρεαλισμός» που χρησιμοποιεί ο Austin τον όρο «φυσικός ρεαλισμός».

⁶³ Putnam, (1999), 10, Mc Dowell, (1987).

κάποια εμπειρία. Αυτή η εμπειρία δεν είναι σίγουρα το Taj Mahal που βρίσκεται χιλιάδες μίλια μακριά ούτε είναι ένα φυσικό αντικείμενο αφού τα μάτια της είναι κλειστά και το μαξιλάρι είναι κάτω από το κεφάλι της. Ωστόσο, αυτό που βιώνει ως εμπειρία είναι κάτι νοητικό. Συνεπώς το άμεσο αντικείμενο της αντίληψης της είναι τουλάχιστο νοητικό.

Εν συνεχεία, ας φανταστούμε ότι ένα χρόνο αργότερα η Ελένη έχει ακριβώς την ίδια οπτική εμπειρία αλλά βρίσκεται στην πραγματικότητα στην Ινδία και βλέπει το Taj Mahal. Δεχτήκαμε προηγουμένως ότι εκείνο που αντιλαμβάνονταν άμεσα η Ελένη όταν ονειρευόταν ήταν κάτι νοητικό. Η κλασική θεωρία των αισθητηριακών δεδομένων με βάση τα παραπάνω υποστηρίζει: «Δεν είναι μη εύλογο να πούμε το λιγότερο ότι ένα πραγματικό κτίριο μπορεί να είναι πανομοιότυπο με ένα νοητικό αισθητηριακό δεδομένο; Δεν πρέπει να συμπεράνουμε ότι και στη δεύτερη περίπτωση επίσης αυτό που αντιλαμβανόταν άμεσα η Ελένη ήταν αισθητηριακά δεδομένα-νοητικές οντότητες-πανομοιότυπα με την πρώτη περίπτωση όμως με τη σημαντική διαφορά ότι στη δεύτερη περίπτωση η εμπειρία προκλήθηκε πραγματικά από το Taj Mahal(...), ενώ στην πρώτη περίπτωση όχι; Στη δεύτερη περίπτωση [η Ελένη] αντιλαμβανόταν έμμεσα το Taj Mahal ενώ στην πρώτη περίπτωση δεν υπήρξε καν έμμεση αντίληψη. Ωστόσο, αυτό που αντιλαμβανόταν άμεσα και στις δυο περιπτώσεις ήταν τα αισθητηριακά δεδομένα».⁶⁴

Αυτή η εκδοχή του επιχειρήματος οδηγεί στο συμπέρασμα ότι αντιλαμβανόμαστε νοητικά αντικείμενα, αισθητηριακά δεδομένα, και δέχεται ότι υπάρχει ένας κοινός υποκειμενικός πυρήνας (common factor) ανάμεσα στην αληθή και τη μη αληθή αντίληψη. Οι επικριτές, ωστόσο, του επιχειρήματος με βάση τις ψευδαισθήσεις, οι οποίοι προέρχονται από τον χώρο του άμεσου ρεαλισμού μεταξύ των οποίων και ο Putnam, υποστηρίζουν ότι η φαινομενική ομοιότητα δυο εμπειριών δε συνεπάγεται και την ύπαρξη μιας κοινής νοητικής κατάστασης.

Η βασική ένσταση του Putnam στο επιχείρημα με βάση τις ψευδαισθήσεις είναι ότι αδυνατεί να προσφέρει μια εξήγηση στο ερώτημα τι είναι αυτό που βλέπουμε σε όλες τις περιπτώσεις των αντιληπτικών μας εμπειριών. Η κριτική του εστιάζεται κυρίως στο γεγονός ότι η θεωρία των αισθητηριακών δεδομένων τείνει από μεμονωμένες

---

⁶⁴ Putnam, *ό.π.*, 27.

περιπτώσεις όπως αυτές μιας παραίσθησης, ψευδαίσθησης ή ενός ονείρου να συνάγει καθολικά συμπεράσματα για τον τρόπο με τον οποίο προσλαμβάνουμε τον κόσμο. Η αντίληψη των αντικειμένων μέσω της επίκλησης νοητικών οντοτήτων που παρεμβάλλονται τόσο στις περιπτώσεις των ψευδών όσο και των αληθών εμπειριών τίθεται βάσει αυτής της άποψης υπό αμφισβήτηση.

Ο Putnam χρησιμοποιεί για να αποποιηθεί τα αισθητηριακά δεδομένα, το παράδειγμα με το Taj Mahal. Σύμφωνα με αυτό το παράδειγμα η Ελένη έχει κάποια εμπειρία, όταν ονειρεύεται. Αυτή η εμπειρία δεν είναι σίγουρα το ίδιο το Taj Mahal αφού η Ελένη μπορεί να βρίσκεται κάπου πολύ μακριά από την Ινδία. Άρα, αυτό που έχει ως εμπειρία είναι κάτι νοητικό. Συνεπώς, το άμεσο αντικείμενο της αντίληψης της είναι σίγουρα κάτι νοητικό. Το ερώτημα, ωστόσο, που θα μπορούσε να διατυπωθεί στο πλαίσιο της κριτικής του επιχειρήματος της ψευδαίσθησης είναι, γιατί να υποθέσουμε ότι οι εμπειρίες των ονείρων μας είναι ποιοτικά ίδιες (qualitatively identical) με τις αληθείς εμπειρίες και υφίσταται ένας κοινός νοητικός πυρήνας που μοιράζονται η αλήθεια με το όνειρο;

Σύμφωνα με τον Putnam, μέρος του περιεχομένου ενός ονείρου ή μιας ψευδαίσθησης μπορεί να είναι το ίδιο με το περιεχόμενο μιας αληθούς αντίληψης, εφόσον κατά την ψευδή αντίληψη φαίνεται ότι βλέπουμε παραδείγματος χάριν ένα κόκκινο μήλο, όπως και στην αληθή αντίληψη. Αυτό δε σημαίνει όμως, ότι η αληθής και η ψευδή αντίληψη έχουν κοινή οντολογική βάση. Στην ψευδαίσθηση δηλαδή η εμπειρία μου δεν έχει εγγενείς ποιότητες, απλώς αναφέρεται σε συγκεκριμένες ποιότητες όπως το κόκκινο, χωρίς η ίδια να έχει τις ποιότητες αυτές. Έτσι κατά τον Putnam δεν υπάρχει κανένας λόγος να υποθέτουμε, ότι παρεμβάλλεται κάτι ανάμεσα στο υποκείμενο και στον κόσμο είτε αυτό είναι τα αισθητηριακά δεδομένα είτε οι ιδιότητες της ίδιας της εμπειρίας (qualia).

Όμως, και η ερμηνεία αυτή δε μας εξηγεί τι είναι αυτή η ποιότητα, όπως παραδείγματος χάριν το κόκκινο στην οποία αναφέρεται αυτή η ψευδής εμπειρία, εφόσον δεν είναι η φυσική ποιότητα ενός αντικειμένου. Ο Putnam λοιπόν- όπως και άλλοι επικριτές των αισθητηριακών δεδομένων- δε μας δίνει μια επαρκή εξήγηση του φαινομενολογικού χαρακτήρα της ψευδαίσθησης.

2.5 Η ΚΡΙΤΙΚΗ ΤΗΣ ΕΠΙΡΡΗΜΑΤΙΚΗΣ ΘΕΩΡΙΑΣ

Η βασική ιδέα γύρω από την οποία αρθρώνεται η επιρρηματική (adverbial) θεωρία είναι η αντικατάσταση των αισθητηριακών δεδομένων με νοητικά ενεργήματα ή νοητικές καταστάσεις (mental acts or mental states).⁶⁵ Η θεωρία των αισθητηριακών δεδομένων είδαμε ότι εξηγεί τον φαινομενικό χαρακτήρα της εμπειρίας διακρίνοντας ανάμεσα σε ένα ενέργημα σύλληψης (apprehension) ή συνείδησης (awareness) και στο αντικείμενο της εμπειρίας (το αισθητηριακό δεδομένο). Η επιρρηματική θεωρία, αντίθετα, αποφεύγει να μιλήσει για αντικείμενα της εμπειρίας και δεν επικαλείται, λόγου χάρη, κόκκινα αισθητηριακά δεδομένα. Αυτό για το οποίο κάνει λόγο είναι το «να αισθάνεται κανείς κόκκινα» δηλαδή η αίσθηση του κόκκινου δεν είναι παρά μια τροποποίηση της εμπειρίας, η οποία εκφράζεται επιρρηματικά.

Αξιοπρόσεκτο χαρακτηριστικό αυτής της θεωρίας είναι το γεγονός ότι κατά την αισθητηριακή εμπειρία δεν υπάρχουν προθετικά αντικείμενα αλλά προθετικά ρήματα. Αυτό σημαίνει ότι ο φαινομενικός χαρακτήρας της εμπειρίας δεν καθορίζεται από το ίδιο το αντικείμενο αλλά από την ενέργεια του υποκειμένου. Έτσι, η βασική ιδέα γύρω από την οποία δομείται η επιρρηματική θεωρία είναι ότι το νοητικό ενέργημα από μόνο του και ο εγγενής του χαρακτήρας αρκεί για να εξηγήσει το χαρακτήρα της εμπειρίας. Και όταν αναφερόμαστε στον εγγενή χαρακτήρα της εμπειρίας θα πρέπει να εννοήσουμε ότι η επιρρηματική θεωρία εξηγεί το φαινομενικό χαρακτήρα της εμπειρίας από την άποψη των εγγενών ιδιοτήτων της. Παραδείγματος χάριν, η πρόταση «βλέπω έναν κόκκινο κύκλο», σύμφωνα με την επιρρηματική θεωρία γίνεται «βλέπω κόκκινα και κυκλικά». Οι εγγενείς μάλιστα φαινομενικές ιδιότητες της εμπειρίας καλούνται μερικές φορές "qualia" και γι' αυτό η επιρρηματική θεωρία έχει ληφθεί από κάποιους φιλοσόφους ως αποδοχή της άποψης ότι η εμπειρία περιλαμβάνει τη συνειδητοποίηση των qualia (των ποιοτήτων μιας νοητικής κατάστασης που καθορίζουν το φαινομενικό της χαρακτήρα).⁶⁶

Δε θα επεκταθούμε στην εξέταση των qualia. Θα πούμε μόνο ότι αυτό που παρουσιάζει ενδιαφέρον στην επιρρηματική θεωρία είναι η άποψη ότι η αισθητηριακή εμπειρία λαμβάνεται ως νοητική κατάσταση, η τροποποίηση ή ο μετασχηματισμός της

⁶⁵ Βασικοί εισηγητές αυτής της θεωρίας είναι ο Ducasse(1942), ο Chisholm (1957), ο Sellars (1968) και ο Tye (1984).

⁶⁶ Crane Tim, (2000),16-17.

οποίας συνιστά την εγγενή της ποιότητα. Αυτή η ποιότητα είναι εγγενής διότι δεν έχει αναφορικό ή αναπαραστασιακό χαρακτήρα (όπως τα αισθητηριακά δεδομένα) και συνάμα είναι φαινομενική (δηλαδή συνειδητά υπάρχουσα). Αυτό δικαιολογεί λοιπόν το γεγονός ότι η κατανόηση της επιρρηματικής θεωρίας συνδέεται με την ύπαρξη των qualia.

Ποια είναι όμως η συλλογιστική πορεία που αναπτύσσει η επιρρηματική θεωρία, η οποία οδηγεί στη θέση ότι δεν υπάρχουν νοητικές οντότητες, όπως τα αισθητηριακά δεδομένα; Καθώς οι προτάσεις που χρησιμοποιούμε για να περιγράψουμε μια αισθητηριακή εμπειρία εκφράζουν τους τρόπους με τους οποίους αισθανόμαστε αυτό το οποίο έχει σημασία δεν είναι η αναφορά σε κάποιο νοητικό αντικείμενο. Η επιρρηματική θεωρία της αίσθησης επικαλείται παραδείγματα του ακόλουθου τύπου προκειμένου να αναλύσει εκφράσεις που αναφέρονται σε αισθήματα. Ας σκεφτούμε το εξής: «Ο Γιώργος έχει μια βαθιά θλίψη». Εν προκειμένω η θλίψη δε μπορεί να θεωρηθεί αντικείμενο όπως όταν χρησιμοποιούμε προτάσεις του τύπου «Ο Γιώργος έχει ένα γρήγορο αυτοκίνητο». Παρόλα ταύτα η θλίψη αφορά τον Γιώργο και ο επιθετικός προσδιορισμός «βαθιά» αναφέρεται στον τρόπο με τον οποίο ο Γιώργος θλίβεται. Ως εκ τούτου οι υποστηρικτές της επιρρηματικής θεωρίας διατείνονται ότι οι προτάσεις που αναφέρονται σε αισθήματα θα πρέπει να κατανοηθούν επιρρηματικά ως τροποποίηση (modification) του τρόπου με τον οποίο αισθανόμαστε.

Η εξήγηση αυτή αφορά και προτάσεις του τύπου «έχω την εμπειρία ενός πράσινου αντικειμένου» όπου μπορεί να εξομοιωθεί με την πρόταση «βλέπω πράσινα». Εν προκειμένω το επίρρημα «πράσινα» τροποποιεί και αποδίδει μια ποιότητα στην εμπειρία μου.⁶⁷ Ωστόσο, αυτή η ποιότητα δεν ανήκει σε κάποιο εσωτερικό αντικείμενο όπως το αισθητηριακό δεδομένο αλλά είναι ένα εγγενές χαρακτηριστικό, μια ποιότητα της ίδιας της εμπειρίας. Έτσι, η επιρρηματική θεωρία δέχεται ότι αντιλαμβανόμαστε τα εξωτερικά αντικείμενα δυνάμει των αισθητηριακών αποτελεσμάτων που έχουν πάνω μας.

Ακόμη και στις περιπτώσεις παραίσθησης ή ψευδαίσθησης ισχύει σύμφωνα με τους υποστηρικτές της επιρρηματικής θεωρίας ακριβώς η ίδια ανάλυση. Όταν δηλαδή φαίνεται ότι ένα αντιληπτικό αντικείμενο είναι Φ, ακόμη και στην περίπτωση που δεν

---

⁶⁷ Chisholm (1957), Ducasse (1942).

είναι Φ ή δεν υπάρχει καθόλου, η εμπειρία μου έχει την ποιότητα του να αισθάνομαι Φ. Συνεπώς, τα αντικείμενα τα οποία τυγχάνει να έχει επίγνωση ένα υποκείμενο στην περίπτωση μιας ψευδαίσθησης δεν είναι παρά οι τροποποιήσεις της εμπειρίας του.⁶⁸ Κατ' αυτό τον τρόπο η επιρρηματική θεωρία απορρίπτει τα επιχειρήματα που υποστηρίζουν την ύπαρξη των αισθητηριακών δεδομένων καθώς η αντίληψη των ποιοτήτων των εξωτερικών αντικειμένων σε κάθε περίπτωση αποδίδεται στα ποιοτικά χαρακτηριστικά της αντιληπτικής εμπειρίας και όχι στα εσωτερικά αντικείμενα (αισθητηριακά δεδομένα).

Η επιρρηματική θεωρία έχει γίνει αντικείμενο κριτικής η σημαντικότερη εκ των οποίων είναι ότι ορισμένες σύνθετες προτάσεις δε μπορούν να αναλυθούν επιρρηματικά και δε μπορούν να αναχθούν μόνο στα νοητικά ενεργήματα.⁶⁹ Εάν παραδείγματος χάριν σκεφτούμε κάποιον ο οποίος αισθάνεται ταυτόχρονα την ύπαρξη ενός καφέ τετραγώνου και ενός πράσινου τριγώνου, σύμφωνα με την επιρρηματική θεωρία η νοητική του κατάσταση παραφράζεται στο πρώτο ενικό πρόσωπο ως εξής: « Αισθάνομαι καφέ και τετράγωνα και πράσινα και τριγωνικά». Το ερώτημα όμως είναι, πως μπορούμε να διακρίνουμε αυτή τη νοητική κατάσταση που περιγράφει η συγκεκριμένη πρόταση από την αίσθηση αντιστρόφως ενός καφέ τριγώνου και ενός πράσινου τετραγώνου; Στην πρόταση αυτή η καφετότητα ταιριάζει με την τριγωνικότητα και η πρασινότητα ταιριάζει με την τετραγωνικότητα. Πώς όμως συνδυάζονται τα επιρρήματα μεταξύ τους;⁷⁰ Πώς η θεωρία αυτή μπορεί να εξηγήσει μια αισθητηριακή εμπειρία δίχως να κάνει λόγο για τα αντικείμενα της εμπειρίας, ώστε να εξηγηθεί ο εκάστοτε συνδυασμός των επιρρημάτων; Έτσι λοιπόν η θεωρία αυτή δεν μπορεί να απαλλαγεί από την έννοια του αντικειμένου της αντίληψης.

Η επιρρηματική θεωρία της αίσθησης δεν προσφέρει λύση στο πρόβλημα της ψευδαίσθησης με το να αναγάγει την αντίληψη των αντικειμένων μόνο στα αισθητηριακά αποτελέσματα που έχουν πάνω μας. Μπορώ δηλαδή ακόμη και σε περίπτωση ψευδαίσθησης να «αισθάνομαι κόκκινα και κυκλικά» και ταυτόχρονα να αγνώω αυτό που βλέπω ως έναν κόκκινο κύκλο; Όπως φαίνεται, δεν μπορώ να

---

⁶⁸ Crane Tim, (2006), 25.

⁶⁹ Huemer Michael (2007),1.

⁷⁰ Jackson, (1982), 127-136.

χρησιμοποιήσω μόνο τα ποιοτικά χαρακτηριστικά μιας εμπειρίας για να εξηγήσω αυτό που βλέπω σε διάφορες αντιληπτικές καταστάσεις. Η επιρρηματική θεωρία λοιπόν δεν μπορεί να κλονίσει την άποψη που στηρίζεται στη φαινομενολογία της αντίληψης ότι η αντίληψη μας συνδέει με αντικείμενα είτε εσωτερικά είτε εξωτερικά.

3. ΤΟ ΤΡΟΠΟΠΟΙΗΜΕΝΟ ΕΠΙΧΕΙΡΗΜΑ ΤΗΣ ΨΕΥΔΑΙΣΘΗΣΗΣ

3.1 Η ΠΑΡΟΥΣΙΑΣΗ ΤΟΥ ΕΠΙΧΕΙΡΗΜΑΤΟΣ

Η κριτική που έχει ασκηθεί στα αισθητηριακά δεδομένα έχει ως ένα βασικό στόχο όπως είδαμε, το επιχείρημα της ψευδαίσθησης. Παρακάτω εξετάζουμε το πώς απαντάει η θεωρία των αισθητηριακών δεδομένων στα επιχειρήματα του Austin και των οπαδών του άμεσου ρεαλισμού υπό το πρίσμα της θεώρησης του Howard Robinson,⁷¹ ο οποίος διατυπώνει την ακόλουθη εκδοχή του επιχειρήματος της ψευδαίσθησης. Το επιχείρημα αυτό είναι συγκερασμός του κλασσικού αιτιακού επιχειρήματος και του επιχειρήματος της ψευδαίσθησης.

Συγκεκριμένα, οι θέσεις που υποστηρίζει είναι οι εξής:

1. Είναι αληθές ότι, θεωρητικά υπάρχει η δυνατότητα ενεργοποιώντας μια συγκεκριμένη εγκεφαλική διαδικασία που συμμετέχει στον αντιληπτικό μηχανισμό να προκληθεί μια ψευδαίσθηση όμοια με την αληθή αντίληψη.

2. Συνεπώς, τόσο η ψευδαίσθηση όσο και η αληθής αντίληψη προέρχονται από την ίδια νευρική αιτία και άρα ερμηνεύονται κατά τον ίδιο ακριβώς τρόπο. Εάν δηλαδή υποθέσουμε ότι, η ψευδαίσθηση είναι ένα είδος νοητικού ειδώλου, ένα αισθητηριακό δεδομένο, τότε πρέπει να υποθέσουμε ότι και η αληθής αντίληψη είναι ένα αισθητηριακό δεδομένο.⁷²

Η πρόταση (1) υποστηρίζει ότι κάθε φορά που αντιλαμβανόμαστε ένα αντικείμενο υπάρχει μια κατάσταση στον εγκέφαλο που αντιστοιχεί σε έναν συγκεκριμένο τύπο εμπειρίας. Παραδείγματος χάριν, ας υποθέσουμε ότι βλέπουμε ένα καφέ τραπέζι που

⁷¹ Robinson, (1994). Εκδοχή αυτού του επιχειρήματος έχει διατυπωθεί και από τον Broad, “Some elementary reflexions on sense-perception”, *Philosophy*, 27, 3-17, 1952.

⁷² Robinson, *ό.π.*, 151.

ακουμπά πάνω σε έναν πράσινο τοίχο με ανοιχτά τα μάτια και τον αισθητηριακό μας μηχανισμό να βρίσκεται σε φυσιολογική λειτουργία. Σε αυτή την περίπτωση, σύμφωνα με το αιτιακό επιχείρημα της ψευδαίσθησης, υπάρχει μια συγκεκριμένη εγκεφαλική κατάσταση, η οποία σε συνδυασμό με έναν συγκεκριμένο μηχανισμό προκαλεί σε εμάς την εμπειρία αυτού του τραπεζιού που ακουμπά στον τοίχο.

Τι θα συνέβαινε όμως σε μια εμπειρικά πιθανή περίπτωση κατά την οποία ο εγκέφαλος μας θα παρέμενε στην ίδια κατάσταση ή αλλιώς «πάγωνε» στις σχετικές περιοχές, ακόμη και όταν δε βλέπαμε το τραπέζι και τον τοίχο;⁷³ Η απάντηση είναι ότι εάν συνέβαινε ένα τέτοιο πάγωμα (fixing) στον εγκέφαλο, τότε το αντιλαμβανόμενο υποκείμενο θα εξακολουθούσε να έχει εμπειρίες ακριβώς ίδιες με αυτές του τραπεζιού ακόμη και στην περίπτωση που το τραπέζι δεν θα υπήρχε. Ως εκ τούτου, μπορεί να υποστηριχθεί, ότι εμπειρικά είναι δυνατό να προκληθεί μια ψευδαίσθηση όμοια με την αληθή αντίληψη. Αυτή ακριβώς η υπόθεση συνιστά την βάση για την απόδειξη της ύπαρξης ενός κοινού νοητικού αντικειμένου (sense-datum) ανάμεσα στις δυο αντιληπτικές καταστάσεις.

Η πρόταση (2) αποτελεί λογική συνέχεια της (1) και υποστηρίζει ότι, αφού λύθηκε το πρόβλημα ως προς την προέλευση της αληθούς αντίληψης και της ψευδαίσθησης και βρέθηκε ότι έχουν το ίδιο εγγύς αίτιο, το μόνο που μένει τώρα είναι να λυθεί το πρόβλημα ως προς το αντικείμενο των δυο αντιληπτικών καταστάσεων. Τούτο όμως είναι φανερό. Αφού δηλαδή η ψευδαίσθηση και η αληθής αντίληψη έχουν το ίδιο εγγύς (proximal) αίτιο, τότε θα πρέπει να μοιράζονται και ένα κοινό στοιχείο (common element), που είναι το αισθητηριακό δεδομένο.

Το επιχείρημα αυτό στηρίζεται στις νευροφυσιολογικές διαδικασίες που λαμβάνουν χώρα στον εγκέφαλο μας τόσο στην περίπτωση της αληθούς αντίληψης, η οποία προκαλείται από ένα φυσικό αντικείμενο όσο και στην περίπτωση της ψευδαίσθησης, η οποία προκαλείται από ένα νευροεπιστήμονα με τεχνητές διαδικασίες. Αυτό που υποστηρίζει είναι ότι, και για τις δυο αντιληπτικές περιπτώσεις, τα ίδια νευρικά αίτια μπορούν να προκαλέσουν το ίδιο ακριβώς άμεσο αποτέλεσμα. Έτσι, εάν λάβουμε υπόψη, ότι η αντίληψη συνδέει αιτιακά το υποκείμενο με το αντικείμενο μπορούμε να σκεφτούμε την ύπαρξη κάποιων αποκλινοσών αιτιακών αλυσίδων (deviant causal

⁷³ Ο όρος πάγια κατάσταση παραπέμπει στη μη ενεργή κατάσταση.

chains), που έχουν διαφορετικά άπω (distal) αίτια αλλά τα ίδια εγγύς αίτια στο τέλος των οποίων (των αλυσίδων) υπάρχουν όμοια μη φυσικά αντικείμενα, τα οποία αποτελούν τα άμεσα αντικείμενα και των αληθών και των ψευδαισθητικών καταστάσεων.⁷⁴

Η κριτική που έχει ασκηθεί στο επιχείρημα αυτό του Robinson και θα μας απασχολήσει στη συνέχεια προέρχεται από τη διαζευκτική (disjunctive) θεώρηση της αντίληψης η οποία είναι μια μορφή άμεσου ρεαλισμού δηλαδή δέχεται ότι ανάμεσα στο υποκείμενο και το αντικείμενο δε μεσολαβεί τίποτε παρά μόνο υφίσταται μια αναγκαία άμεση σχέση.

---

⁷⁴ Robinson, *ό.π.*, 160-1.

3.2 ΤΟ ΤΡΟΠΟΠΟΙΗΜΕΝΟ ΕΠΙΧΕΙΡΗΜΑ ΤΗΣ ΨΕΥΔΑΙΣΘΗΣΗΣ ΚΑΙ Η ΔΙΑΖΕΥΚΤΙΚΗ ΘΕΩΡΙΑ

Στην προηγούμενη ενότητα εξετάστηκε το αιτιακό επιχείρημα συνδυασμένο με το επιχείρημα της ψευδαίσθησης και υποστηρίχθηκε ότι οι αληθείς και οι ψευδείς αντιληπτικές εμπειρίες είναι οντολογικά όμοιες, δηλαδή, δε διαφέρουν εγγενώς αλλά διαφοροποιούνται στη βάση της διαφορετικής αιτιακής τους προέλευσης. Την άποψη αυτή δέχεται καθώς είδαμε η θεωρία των αισθητηριακών δεδομένων με το επιχείρημα του Robinson. Σύμφωνα με αυτή τη θεωρία υπάρχει μια λειτουργική σύνδεση μεταξύ της εμπειρίας και του αντικειμένου που σημαίνει ότι, μπορεί να γνωρίζουμε ότι κάποιος αντιλαμβάνεται ακόμη και αν η εμπειρία του είναι λογικά ξεχωριστή αλλά λειτουργικά συνδεδεμένη μέσω αιτιακών αλυσίδων με ένα αντικείμενο του περιβάλλοντος του. Ως εκ τούτου, εάν ισχύει η αρχή «ίδια εγγύτερα αιτία, ίδιο αποτέλεσμα» τότε κατά τον Robinson και στην ψευδαίσθηση και στην αληθή αντίληψη αντιλαμβανόμαστε ένα νοητικό αντικείμενο, ένα αισθητηριακό δεδομένο.

Το επιχείρημα αυτό συνδυάζεται με το επιχείρημα της ψευδαίσθησης που όπως είδαμε, στηρίζεται στο γεγονός ότι το υποκείμενο σε ορισμένες περιπτώσεις δεν μπορεί να ξεχωρίσει την ψευδή από την αληθή αντίληψη. Ανεξάρτητα δηλαδή από τις συνθήκες, όταν υποθέτουμε κατά τον συνήθη τρόπο ότι κάποιος αντιλαμβάνεται ένα αντικείμενο χ , δεν υπάρχει καμία αρχή η οποία να αποκλείει την πιθανότητα ότι το υποκείμενο βιώνει μια ψευδαίσθηση ενός διαφορετικού αντικειμένου ψ . Συνεπώς, η αντίληψη και η ψευδαίσθηση είναι φαινομενολογικά αδιαχώριστες.

Εάν παραδείγματος χάριν υποθέσουμε ότι:

- α) το χ φαίνεται ϕ στην κατάσταση κ
- β) το χ' φαίνεται ϕ στην κατάσταση κ'
- γ) δε μπορούμε να επιλέξουμε μεταξύ κ και κ'

Άρα, δεν μπορούμε να επιλέξουμε και μεταξύ χ και χ' .

Σύμφωνα με το παραπάνω επιχείρημα, όταν έχω να επιλέξω ανάμεσα στο χ , όπου χ ένα φυσικό αντικείμενο και στο χ' , όπου χ' ένα αντικείμενο μιας ψευδαίσθησης, το μόνο που μπορώ να αποφανθώ είναι ότι, η εμπειρία μου δε μπορεί να διακρίνει το χ από το χ' απλούστατα, διότι το αντιληπτικό αντικείμενο δε ταυτίζεται με την εμπειρία μου. Ο Robinson για να δικαιολογήσει αυτή την άποψη εισάγει στο επιχείρημα την αιτιακή παράμετρο και υποστηρίζει την άποψη ότι η αντίληψη είναι μια συνειδητή εμπειρία που είναι λογικά ξεχωριστή από το αντιληπτικό φυσικό αντικείμενο.

Ωστόσο, η υιοθέτηση μιας άποψης όπως αυτής του Robinson, αντιμετωπίζει από την πλευρά του άμεσου ρεαλισμού δυσκολίες, η κυριότερη εκ των οποίων είναι ο κίνδυνος του σκεπτικισμού. Αν ανάμεσα στην αλήθεια και την πλάνη βρίσκεται ένας κοινός νοητικός πυρήνας ο οποίος χαρακτηρίζει τη φαινομενολογική μας εμπειρία τότε η θεωρία των αισθητηριακών δεδομένων θα πρέπει να απαντήσει στα ερωτήματα: ποιο γεγονός της πραγματικότητας αποτελεί τη βασική εξήγηση της σχέσης που έχει το υποκείμενο με τον φυσικό κόσμο, δυνάμει του οποίου εν τέλει δικαιώνεται, όταν καταλήγει σε μια αληθή ή ψευδή αντιληπτική πεποίθηση;⁷⁵ Εν ολίγοις, πώς μπορούμε να γνωρίζουμε εάν τα αντικείμενα τα οποία αντιλαμβανόμαστε αντιστοιχούν στον εξωτερικό κόσμο ή είναι αποκυήματα της φαντασίας μας ή μιας ψευδαίσθησης;

Το τελευταίο ερώτημα είναι κεντρικό για την μελέτη του προβλήματος της ψευδαίσθησης γι' αυτό και έχει επιχειρηθεί στις μέρες μας να εξεταστεί από πολλές φιλοσοφικές θεωρίες που μελετούν την αντίληψη. Ιδιαίτερο ενδιαφέρον μάλιστα παρουσιάζει η διαζευκτική θεωρία, μια μορφή άμεσου ρεαλισμού, η οποία ασκεί κριτική στο επιχείρημα του Robinson για τη ψευδαίσθηση στο οποίο παρεμβαίνουν αιτιακοί παράμετροι. Παρακάτω λοιπόν θα εξετάσουμε σε πρώτη φάση, εάν η διαζευκτική θεωρία της αντίληψης μπορεί να προσφέρει μια αποδεκτή απάντηση στο σκεπτικιστικό πρόβλημα που ανακύπτει από το επιχείρημα της ψευδαίσθησης, ενώ σε δεύτερη φάση την άποψη που πρεσβεύει ότι, εάν υιοθετηθούν εξηγήσεις, όπως αυτή του Robinson, που προσθέτει την αιτιακή παράμετρο μπορεί τελικά να γίνει αποδεκτό το επιχείρημα της ψευδαίσθησης.⁷⁶

---

⁷⁵ Coates (1998), 10.

⁷⁶ Coates (1998), introduction, 1.

Καταρχάς, η διαζευκτική θεωρία πρεσβεύει την άποψη ότι η αντιληπτική εμπειρία συνδέεται κατά αναγκαίο τρόπο με το αντιληπτικό αντικείμενο, δηλαδή, ό,τι παρουσιάζεται άμεσα στη συνειδητή εμπειρία είναι και μέρος του φυσικού κόσμου.⁷⁷ Η θεωρία αυτή υποστηρίζει, ότι κατά τη συνήθη αντίληψη αντιλαμβανόμαστε άμεσα τα φυσικά αντικείμενα χωρίς να μεσολαβούν νοητικές καταστάσεις ή άλλες οντότητες, όπως τα αισθητηριακά δεδομένα. Αυτό σημαίνει ότι δε μεσολαβεί τίποτε ανάμεσα στο υποκείμενο και το αντιληπτικό φυσικό αντικείμενο και η αντίληψη είναι μια άμεση σχέση που έχει το υποκείμενο με το αντικείμενο. Επίσης, σύμφωνα με τη διαζευκτική θεωρία, η αισθητηριακή εμπειρία συνεπάγεται την άμεση αντίληψη των αισθητηριακών ποιοτήτων του φυσικού αντικειμένου.

Όσον αφορά εν προκειμένω το αιτιακό επιχείρημα που επικαλείται ο Robinson, η διαζευκτική θεωρία θα συμφωνούσε με την άποψη ότι μια συγκεκριμένη εγκεφαλική κατάσταση είναι πιθανό να δημιουργεί μια εσωτερική αιτιακή κατάσταση μέσω της οποίας βιώνουμε εμπειρίες με συγκεκριμένο αισθητηριακό περιεχόμενο, όπως ένα τραπέζι ή έναν τοίχο, όμως θα διαφωνούσε ως προς την κοινή εξήγηση που δίδεται για τις περιπτώσεις της ψευδαίσθησης και της αληθούς αντίληψης. Στην περίπτωση, δηλαδή, της ψευδαίσθησης θα έλεγε ότι η κατάσταση στον εγκέφαλο είναι «παγωμένη» και αυτή είναι η αιτία που το αντιλαμβανόμενο υποκείμενο βλέπει το τραπέζι ή τον τοίχο παρόλο που δεν υπάρχει. Όμως στην περίπτωση της αληθούς αντίληψης θα έλεγε ότι τα αντικείμενα προκαλούν την εγκεφαλική κατάσταση και τότε το υποκείμενο αντιλαμβάνεται τα αντικείμενα αυτά άμεσα.⁷⁸

Να σημειώσουμε ότι οι οπαδοί της διαζευκτικής θεωρίας υποστηρίζουν ότι υφίσταται μια άμεση σχέση ανάμεσα στο υποκείμενο και το αντικείμενο αν και δέχονται ότι υπάρχουν αιτιακές σχέσεις που συνδέουν τα αντικείμενα της αντίληψης με το οπτικό σύστημα και τον εγκέφαλο, όμως οι αιτιακές αυτές σχέσεις αποτελούν συνθήκες που καθιστούν δυνατή την αντίληψη (enabling conditions) στο φυσιολογικό επίπεδο χωρίς να αφορούν την άμεση σχέση υποκειμένου- αντικειμένου στο φαινομενολογικό επίπεδο. Η διαζευκτική θεωρία μπορεί να δεχτεί την παρουσία της ίδιας εγκεφαλικής κατάστασης

---

⁷⁷ Snowdon Paul, (1981), 175-192.

⁷⁸ Robinson, (1994), 153.

τόσο στην περίπτωση της αντίληψης όσο και στην περίπτωση της ψευδαίσθησης δεν ταυτίζει όμως την εγκεφαλική κατάσταση με την αντιληπτική κατάσταση διότι η αντιληπτική κατάσταση αντίθετα με την ψευδαισθητική περιλαμβάνει το ίδιο το φυσικό αντικείμενο. Έτσι, βλέπουμε ότι δεν υπάρχει κάποιο κοινό στοιχείο ανάμεσα στην ψευδαίσθηση και την αληθή εμπειρία.⁷⁹ Στην αληθή αντίληψη μάλιστα, το ίδιο το αντικείμενο (ή το γεγονός) γίνεται αντιληπτό άμεσα ή φανερώνεται στον αντιλαμβανόμενο.

Το κυριότερο πρόβλημα όμως της διαζευκτικής θεωρίας είναι ότι οι οπαδοί της φαίνεται ότι δε διευκρινίζουν περαιτέρω πως εννοούν αυτήν τη άμεση σχέση ανάμεσα στο υποκείμενο και στο εξωτερικό αντικείμενο. Ο Mc Dowell την θεωρεί δεδομένη και δεν την αναλύει περαιτέρω καθώς επίσης και ο Martin⁸⁰, ο οποίος θεωρεί μια τέτοια πρωτογενή σχέση απαραίτητη, παρόλο που αργότερα παραδέχεται ότι δεν μπορούμε να ξεφύγουμε από τις αιτιακές σχέσεις. Η πρόταση αυτή όμως των άμεσων ρεαλιστών δεν μπορεί να θεωρηθεί ικανοποιητική, ως προς το ότι δεν εξηγεί περαιτέρω τη φύση της εσωτερικής αυτής σχέσης, ώστε να αποτελέσει ένα αποτελεσματικό όπλο κατά των αντιπάλων τους, που δέχονται μόνο την αιτιακή σχέση. Συνεπώς, η σχέση αυτή, εφόσον δεν εξηγείται, μοιάζει κατά κάποιο τρόπο μαγική και δεν μπορεί να γίνει αποδεκτή σε ένα φυσικαλιστικό κοσμοείδωλο στο οποίο γίνονται αποδεκτές μόνο οι αιτιακές σχέσεις που δέχεται η φυσική επιστήμη.⁸¹

Είδαμε λοιπόν ότι η διαζευκτική θεωρία ως προς τη σχέση αντιλαμβανόμενου υποκειμένου- αντικειμένου διατείνεται πως τούτη η σχέση είναι άμεση και επομένως δεν υπάρχει κοινός υποκειμενικός πυρήνας ανάμεσα στις αληθείς και στις ψευδείς αντιληπτικές εμπειρίες που έχει το υποκείμενο. Τι σημαίνει όμως αυτό; Η αποδοχή της παραπάνω άποψης συνεπάγεται ότι η αληθής αντίληψη και η υποκειμενικά όμοια ψευδαίσθηση δεν είναι νοητικές καταστάσεις του ίδιου ψυχολογικού είδους. Η αντίδραση μάλιστα στο αιτιακό επιχείρημα του Robinson συμπληρώνεται από την άποψη που πρεσβεύει η διαζευκτική θεωρία ότι δηλαδή τα αντικείμενα της αντίληψης είναι

---

⁷⁹ Crane (2000), 140.

⁸⁰ Martin (2002), 419.

⁸¹ Coates (1998), 8.

ανεξάρτητα από το νου και ο φαινομενικός χαρακτήρας μιας αντιληπτικής εμπειρίας εξαρτάται από αυτά τα αντικείμενα.⁸²

Η διαζευκτική θεωρία της αντίληψης ουσιαστικά αμφισβητεί την βασιμότητα της συνεπαγωγής ότι υπάρχει από οντολογική άποψη κάτι κοινό μεταξύ αληθούς αντίληψης και ψευδαίσθησης με βάση το γεγονός και μόνο ότι οι δυο αυτές νοητικές καταστάσεις είναι γνωσιολογικά μη διακρίσιμες από την οπτική του πρώτου προσώπου (ο Martin για αυτόν το λόγο θεωρεί ότι κοινός παράγων είναι μόνο η γνωσιολογική μη διακρισιμότητα).⁸³ Αν δεχθούμε αυτή την άποψη τότε θα πρέπει να απορρίψουμε την γενίκευση που γίνεται στο επιχείρημα με βάση τις ψευδαισθήσεις και να υποστηρίξουμε ότι στην περίπτωση της ψευδαίσθησης, εφόσον δεν υπάρχει αντικείμενο, δεν παρουσιάζεται τίποτα στο υποκείμενο.⁸⁴

Ωστόσο, η απάντηση αυτή εμφανίζεται προβληματική καθώς στην ψευδαίσθηση βλέπουμε κάτι και οι περισσότερες θεωρίες κάνουν λόγο είτε για αναπαραστάσεις είτε για αντικείμενα της εμπειρίας είτε για απλά φαινόμενα της εμπειρίας (mere appearances).⁸⁵ Άρα, λαμβάνοντας υπόψη αυτή τη σκοπιά, δε μπορεί να υποστηριχθεί η άποψη ότι στην ψευδαίσθηση δεν υπάρχει αντικείμενο και η διαζευκτική θεωρία φαίνεται στο σημείο αυτό ότι δεν προσφέρει λύσεις στο πρόβλημα της φαινομενολογίας της ψευδαίσθησης.

Εν αντιθέσει, η αιτιακή εξήγηση με την οποία συμφωνούν αρκετοί φιλόσοφοι, μεταξύ των οποίων και ο Robinson, υποστηρίζει με το επιχείρημα της ψευδαίσθησης ότι, οι εμπειρίες μας δεν είναι απαραίτητα συνδεδεμένες με τα αντικείμενα που αντιλαμβανόμαστε. Γνωρίζουμε, δηλαδή, ότι κάποιος αντιλαμβάνεται κάτι, εάν και μόνο γνωρίζουμε, ότι έχει ένα συγκεκριμένο είδος εμπειρίας η οποία είναι λογικά ξεχωριστή αλλά λειτουργικά συνδεδεμένη μέσω αιτιακών αλυσίδων με ένα συγκεκριμένο αντικείμενο του περιβάλλοντος του.

Η άποψη αυτή ενισχύεται από τις παρακάτω παρατηρήσεις:⁸⁶

⁸² Crane T., 2005, 3.4.

⁸³ Martin, (2002), 397.

⁸⁴ Evans (1982), 229.

⁸⁵ Mc Dowell, (1982), 211. Αλλά και ο Mc Dowell δεν εξηγεί περαιτέρω τη φύση των απλών φαινομένων. Σε τι δηλαδή διαφέρουν από τα αισθητηριακά δεδομένα;

⁸⁶ Ακολουθώ τον Bonjour, (2001), 1.2 “The Argument from the Scientific Account of Perception”.

α) Μεταξύ του εξωτερικού αντικειμένου και της αντιληπτικής εμπειρίας υφίσταται μια αιτιώδης σχέση, εφόσον ο χαρακτήρας της εμπειρίας απεικονίζει τα χαρακτηριστικά γνωρίσματα του αντικειμένου σε ένα πιο αρχικό στάδιο από εκείνο στο οποίο ευρίσκεται σε πραγματικές συνθήκες το αντικείμενο. Παραδείγματος χάριν στις αστρονομικές παρατηρήσεις διαπιστώνεται ότι το εξωτερικό αντικείμενο μπορεί πολύ καιρό πριν να είχε πάψει να υπάρχει ώσπου να γίνει αντιληπτό σε εμάς.⁸⁷

β) Κατά την αντίληψη, ο χαρακτήρας της εμπειρίας και του φυσικού αντικειμένου που αυτή αναπαριστά φαίνεται κάθε φορά να αλλάζει ανάλογα, παραδείγματος χάριν, με τις συνθήκες κάτω από τις οποίες επιτελούν τις λειτουργίες τους τα αισθητήρια όργανα μας, χωρίς ωστόσο να αλλάζει το εξωτερικό φυσικό αντικείμενο που ενδεχομένως κινεί αυτή τη διαδικασία.

γ) Κάθε διαδικασία η οποία ολοκληρώνεται με τα ίδια αισθητήρια και νευρικά αποτελέσματα παράγει την ίδια αντιληπτική εμπειρία ανεξαρτήτως εάν αντιλαμβανόμαστε ένα φυσικό αντικείμενο ή έχουμε μια ψευδαισθητική εμπειρία.

Οι προτάσεις αυτές φαίνεται λοιπόν να τείνουν προς την άποψη ότι, και στην αντίληψη και στην ψευδαίσθηση, το άμεσο αντικείμενο της εμπειρίας μας είναι μια οντότητα που παράγεται στο τέλος της αιτιώδους διαδικασίας και η οποία είναι διαφορετική από το φυσικό αντικείμενο το οποίο κινεί αυτή τη διαδικασία.

---

⁸⁷ Βλ. Επιχείρημα με βάση τη χρονική υστέρηση, 22.

ΣΥΜΠΕΡΑΣΜΑ

Η διαμάχη που υφίσταται στη φιλοσοφία της αντίληψης μεταξύ του άμεσου και του έμμεσου ρεαλισμού έχει ως αφετηρία το ερώτημα, εάν αυτό που αντιλαμβανόμαστε είναι υλικά αντικείμενα ή νοητικές οντότητες. Ο έμμεσος ρεαλισμός υποστηρίζει, όπως είδαμε, ότι αντιλαμβανόμαστε έμμεσα τα φυσικά αντικείμενα δυνάμει της άμεσης αντίληψης κάποιων εσωτερικών, μη φυσικών οντοτήτων, των αισθητηριακών δεδομένων. Ο άμεσος ρεαλισμός θεωρεί ότι αντιλαμβανόμαστε τα ίδια τα φυσικά αντικείμενα χωρίς καμία νοητική διαμεσολάβηση.

Η άποψη, ωστόσο, της αντίληψης ενός κόσμου ανεξάρτητου από το νου αντιμετωπίζει μια βασική δυσκολία που συνίσταται στο επιχείρημα της ψευδαίσθησης το πιο βασικό επιχείρημα για την υποστήριξη του έμμεσου ρεαλισμού, το οποίο και αποτέλεσε το βασικό άξονα της εργασίας μας. Το επιχείρημα αυτό υποστηρίζει ότι αφού σε ορισμένες περιπτώσεις αντίληψης δεν μπορούμε να ξεχωρίσουμε τις αληθείς από τις μη αληθείς αντιλήψεις, ανάμεσα στην αντίληψη και στην πραγματικότητα πρέπει να υπάρχει ένα κοινό νοητικό στοιχείο, το αισθητηριακό δεδομένο.

Η κριτική του Austin είδαμε παρόλα ταύτα ότι καταρρίπτει αυτό το επιχείρημα, διότι δεν μπορούμε να συμπεράνουμε από τη μη διακριτότητα της ψευδαισθητικής και της αληθούς εμπειρίας την ύπαρξη ενός κοινού παράγοντα που είναι τα αισθητηριακά δεδομένα. Στην ίδια γραμμή κινείται και ο Putnam υποστηρίζοντας ότι δεν μπορούμε από μεμονωμένες περιπτώσεις όπως αυτές μιας παραίσθησης, μιας ψευδαίσθησης ή ενός ονείρου να συνάγουμε καθολικά συμπεράσματα για τον τρόπο με τον οποίο προσλαμβάνουμε τον κόσμο.

Μπορεί, λοιπόν, τα αισθητηριακά δεδομένα να συνιστούν κατά τον έμμεσο ρεαλισμό μια λύση στα προβλήματα που αντιμετωπίζει η σύγχρονη θεωρία της αντίληψης και ιδιαίτερα στο πρόβλημα της ψευδαίσθησης, ωστόσο, οι σύγχρονες θεωρίες που προέρχονται κατά κύριο λόγο από τον χώρο του άμεσου ρεαλισμού τείνουν προς την εκτόπιση τους, εξαιτίας κυρίως του οντολογικού τους χαρακτήρα που αντίκειται στον επικρατούντα σήμερα φυσικαλισμό. Ειδικότερα, οι οπαδοί της αναπαραστασιακής θεωρίας χρησιμοποιούν την έννοια της προθετικότητας, η οποία καλείται να αντιμετωπίσει τα προβλήματα που δημιούργησε η θεωρία των αισθητηριακών

δεδομένων. Η προθετική θεωρία είδαμε ότι για να αποφύγει τις νοητικές οντότητες καταφεύγει στα προθετικά αντικείμενα και στο προθετικό περιεχόμενο, το οποίο μπορεί να είναι αληθές ή ψευδές. Η διαζευκτική θεωρία υποστηρίζει με τη σειρά της ότι αντιλαμβανόμαστε άμεσα τα αντικείμενα του κόσμου και δεν υπάρχει κάποιος κοινός παράγων ανάμεσα στην αληθή αντίληψη και την ψευδαίσθηση.

Μια άλλη θεωρία που δεν ανήκει όμως στο χώρο του άμεσου ρεαλισμού είναι η επιρρηματική θεωρία της αντίληψης που προτείνει καθώς είδαμε μια θεωρία αντικατάστασης των αισθητηριακών δεδομένων με νοητικά ενεργήματα ή τρόπους της εμπειρίας που εκφράζονται γλωσσικά με επιρρήματα. Η αποδοχή μιας τέτοιας άποψης, όμως, αντιμετωπίζει το πρόβλημα της απόδοσης μη ικανοποιητικών παραφράσεων σε σύνθετες προτάσεις, οι οποίες περιγράφουν τα ποιοτικά χαρακτηριστικά της εμπειρίας.

Μια πρόταση στο πρόβλημα της αντίληψης που επαναφέρει τα αισθητηριακά δεδομένα διαμορφώνει στις μέρες μας ο Robinson, ο οποίος εξηγεί το επιχείρημα της ψευδαίσθησης με την προσθήκη αιτιακών παραμέτρων. Ο Robinson εξηγεί την αληθή αντίληψη και την ψευδαίσθηση στη βάση των αισθητηριακών δεδομένων που είναι δυνατόν να προκληθούν από τα ίδια εγγυς αίτια στον εγκέφαλο. Η θεωρία του, δηλαδή, δείχνει, ότι εφόσον μια ψευδαισθητική εμπειρία όσο και μια αληθής αντίληψη προέρχονται από την ίδια νευρική αιτία ερμηνεύονται κατά τον ίδιο ακριβώς τρόπο. Εάν σύμφωνα με αυτή την άποψη υποθέσουμε ότι, στην ψευδαίσθηση το άμεσο αντικείμενο της αντίληψης είναι ένα είδος νοητικού ειδώλου, ένα αισθητηριακό δεδομένο, τότε πρέπει να θεωρήσουμε ότι και στην αληθή αντίληψη το άμεσο αντικείμενο της αντίληψης είναι επίσης ένα αισθητηριακό δεδομένο.

Το ενισχυμένο επιχείρημα της ψευδαίσθησης υποστηρίζουμε ότι δεν έχει λάβει ικανοποιητική απάντηση από τις εξετασθείσες θεωρίες. Όπως είδαμε, οι θεωρίες αυτές δεν μπορούν να δώσουν ικανοποιητική εξήγηση για τις σχέσεις υποκειμένου-αντικειμένου καθώς και για τη φύση της ψευδαισθητικής εμπειρίας, ώστε να καταρριφθεί το παραπάνω επιχείρημα. Επομένως, εάν και υπάρχουν ανοιχτά ερωτήματα ως προς τη διαμόρφωση της αντιληπτικής εμπειρίας μέσω των αισθητηριακών δεδομένων η θεωρία που τα υποστηρίζει παραμένει ισχυρός αντίπαλος στο πεδίο της διαμάχης μεταξύ άμεσου και έμμεσου ρεαλισμού.

ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ

- [1] Armstrong, D. (1968): *A Materialist Theory of Mind*, London, Routledge and Kegan Paul.
- [2] Αυγελής, Ν. (2004): *Εισαγωγή στη φιλοσοφία*, Θεσσαλονίκη.
- [3] Austin, J., (1962): *Sense and Sensibilia*, Oxford, Oxford University Press.
- [4] Ayer, A. J., (1967): “Has Austin refuted the sense-datum theory?” in *Synthese* 17.
- [5] Ayer, A.J., (1969): *The Foundations of Empirical Knowledge*, London, Macmillan.
- [6] Barnes, W. F. H., (1945): ‘The myth of sense-data’, *Proceedings of the Aristotelian Society*, 45, 89-117.
- [7] Βενιέρη, Μ., (χ. χ) ‘Σημειώσεις για τη φιλοσοφία της αντίληψης’.
- [8] Berkeley, G., (χ. χ) *Πραγματεία πάνω στις αρχές της ανθρώπινης γνώσης*, μτφρ. Δ. Σφενδόνη, Θεσσαλονίκη, εκδ. Κωνσταντινίδη.
- [9] Block, Ned, (1997), “Inverted Earth” in Ned Block, Owen Flanagan and Güven Güzeldere (eds.) *The Nature of Consciousness* Cambridge, MA: MIT Press.
- [10] Bonjour, L., (2001): ‘Epistemological Problems of Perception: In search of Direct Realism’, *Philosophy and Phenomenological Research*, vol. 69, 349-67.
- [11] Broad, C. D., (1923): *Scientific Thought*, London, Routledge & Kegan Paul.
- [12] Chalmers, D., (1996): *The Conscious Mind*, Oxford: Oxford University Press.
- [13] Chrisholm, R., (1957): *Perceiving: A philosophical Study*, Ithaca, NY, Cornell University Press.
- [14] Coates P., (1998): ‘Perception and Metaphysical Scepticism’, *Proceedings of the Aristotelian Society*, 72:1-28.

- [15] Crane, T.,(1992): 'The nonconceptual content of Experience', *The contents of experience*, Cambridge: Cambridge University Press.
- [16] Crane T., (2000): 'The origins of Qualia', Tim Crane & Sarah Patterson (eds.), *The history of the Mind-Body Problem*, London, Routledge.
- [17] Crane T., (2005): 'The problem of perception', Crane T. and Sarah Patterson (eds.), *The history of the Mind-Body Problem*, London, Routledge.
- [18] Crane T., (2006) 'Is there a perceptual relation?' T. Gendler & J. Hawthorne (eds.) *Perceptual Experience* (Oxford: Oxford University Press).
- [19] Dancy, J, (1985): *An Introduction to Contemporary Epistemology*, Blackwell.
- [20] Descartes, R., (χ . χ) 'Meditations on First Philosophy', *Philosophical Works of Descartes*, trans. and ed. E. S. Haldane, G. R. T. Ross, Dover Publications, New York.
- [21] Descartes, R.,(1984): *The philosophical writings of Descartes*, trans. J. Cottingham, R. Stoothof, Cambridge, Cambridge University Press.
- [22] Dretske, F., (1981): *Knowledge and the Flow of Information*, Oxford, Blackwell.
- [23] Ducasse, C. J., (1942): 'Moore's Refutation of Idealism', in P.A. Schilpp (ed.) *Philosophy of G.E. Moore*, Northwestern University.
- [24] Evans, G., (1982): *The Varieties of Reference* (Edited by J. Mc Dowell), Clarendon Press.
- [25] Hacker, P. M.S., (1989): *Appearance and Reality*, Oxford, Basil Blackwell.
- [26] Hinton, J.M., (1973), *Experiences*, Oxford: Clarendon Press.
- [27] Huemer Michael, (2007): *Sense Data*, Stanford Encyclopedia of Philosophy.
- [28] Jackson, F., (1977): *Perception*, Cambridge University Press.
- [29] Jackson, F. (1982): "Epiphenomenal Qualia," *Philosophical Quarterly*, 32, 127-136.

- [30] Kripke, P., (1982): *Wittgenstein on Rules and Private Languages*, Oxford, Blackwell.
- [31] Leibniz, G. W. (1981): *New Essays on Human Understanding*, tr. Peter Remnant and Jonathan Bennet, Cambridge, Cambridge University Press.
- [32] Locke, J., (1975): *An Essay Concerning Human Understanding*, Oxford, Clarendon Press.
- [33] Losee, J., (1993): *Φιλοσοφία της Επιστήμης*, Θεσσαλονίκη, μτφ – επιμ., Θ. Μ. Χρηστίδης, Βάνιας.
- [34] Martin, M. G. F., (1995): “Perceptual Content” in Guttenplan (ed.).
- [35] Martin, M.G.F., (2002): “The Transparency of Experience” *Mind and Language* 17, 376–425.
- [36] Martin, M.G.F., (2003): “Particular Thoughts and Singular Thought” in A. O’Hear (ed.) *Thought and Language* Cambridge: Cambridge University Press.
- [37] McDowell, John, (1982): “Criteria, Defeasibility & Knowledge” *Proceedings of the British Academy* 1982 455–79. Reprinted in Dancy (ed.) 1988.
- [38] Mc Dowell, J., (1994): *Mind and World*, Cambridge, Harvard University Press.
- [39] Mc Dowell, J., (1985): Values and secondary qualities, “*Mind, Value and Reality*”, Harvard University Press.
- [40] Mc Ginn, C., (1989): *Mental Content*, Basil Blackwell.
- [41] Metzinger, T., (1995): *Conscious Experience*, Schoningh, Imprint Academic.
- [42] Moore, G. E., (1965): ‘Some judgements of perception’, *Proceedings of the Aristotelian Society*, 19, 1-29, 1918-19.
- [43] Moore, G. E., (1990): ‘Selected Writings’ by Thomas Baldwin, London, Routledge,

- [44] Παγωνδιώτης, Κ., (χ. χ) ‘Σημειώσεις για το μάθημα: Βασικά Προβλήματα της Αισθητηριακής Αντίληψης’.
- [45] Peacocke, Christopher, 1983, *Sense and Content* Oxford: Oxford University Press.
- [46] Price, H. H., (1996): *Perception*, London, Thoemmes Press.
- [47] Prichard, H. A., (1970): *Knowledge and Perception*, Oxford, Oxford Clarendon Press.
- [48] Putnam H., (1999): *The threefold cord mind, body and world*, New York, Columbia University Press.
- [49] Reynolds L. S., (2000): ‘The Argument from Illusion’, *Nous*, 34.
- [50] Robinson H., (1994): *Perception*, New York, Routledge.
- [51] Russel, B., (1978): *The Problems of Philosophy*, Oxford, Oxford University Press.
- [52] Searle, R. J., (1983): *Intentionality*, Cambridge, Cambridge University press.
- [53] Shoemaker, Sydney, (1990) “Qualities and Qualia: What's in the Mind?” *Philosophy and Phenomenological Research* 50, Supplement: 109–31.
- [54] Smith A.D, (2002): ‘The Problem of Perception’, Harvard.
- [55] Snowdon, P.F., (1979–80): “Perception, Vision and Causation” *Proceedings of the Aristotelian Society*.
- [56] Snowdon P., (1981): ‘Perception, Vision and Causation’, *Proceedings of the Aristotelian Society*, vol. 68, 455-79.
- [57] Sokolowsky R., (2000): *Εισαγωγή στη Φαινομενολογία*, μτφ. Π. Κοντός, εκδ. Πανεπιστημίου Πατρών.
- [58] Streiffer R., (1994): ‘J. L. Austin: Sense and Sensibilia’.
- [59] Tye, M., (1992) , “Visual Qualia and Visual Content” in Crane (ed.).

[60] Tye, M., (1995): *Ten problems of consciousness*, The MIT Press, Cambridge.

[61] Ψυλλός Στάθης, (2004): «Εμπειρία: Θεμέλιο ή περιορισμός;», ΜΙΘΕ Πανεπιστήμιο Αθηνών.